

WITH YOU

NUKENTĖJUSIŲJŲ PALYDĖJIMAS
BAUDŽIAMOSIOS JUSTICIJOS SISTEMOJE

PRAKTINIS

VADOVAS

NUKENTĖJUSIŲJŲ PALYDĖJIMAS
BAUDŽIAMOSIOS JUSTICIJOS SISTEMOJE

Koordinatorius:

Pagalba
nusikaltimų
aukoms

Išleista gavus finansinę
paramą iš Europos Sąjungos
Justice programos (2014-2020)

Projektas: WITH YOU - Nukentėjusių Palydėjimas Baudžiamosios Justicijos Sistemoje

Koordinatorius: APAV. Associação Portuguesa de Apoio à Vítima

Partneris: Instituto de Reintegración Social de Euskadi | Euskadiko Birgizareratze Institutoa; France
Victimes; Pagalba nusikaltimų aukoms; Udruga za podršku žrtvama i svjedocima.

Title: Praktinis Vadovas - Nukentėjusių Palydėjimas Baudžiamosios Justicijos Sistemoje

Author: APAV. Associação Portuguesa de Apoio à Vítima

Funded: Išleista gavus finansinę paramą iš Europos Sąjungos Justice programos (2014-2020)

Illustration and Layout Design: Último Take

Print: xxx

1.st Edition: 2021 m. Rugsėjo mėn

Print Run: 100

ISBN: 978-989-53327-2-4

Legal Deposit: n.º 000000/00

2021 APAV - Associação Portuguesa de Apoio à Vítima
www.apav.pt

I

III

II

PRAKTINIS

IV

VADOVAS

NUKENTĖJUSIŲJŲ PALYDĖJIMAS
BAUDŽIAMOSIOS JUSTICIJOS SISTEMOJE

V

VI

VII

TURINYS

Praktinio vadovo paskirtis	7
I. Įvadas:	11
I. 1. Nukentėjusiųjų palyda baudžiamojo proceso metu - jau taikomos praktikos	11
II. Apibrėžimai.	19
II. 1. Baudžiamasis procesas.	19
II. 2. Kas yra kas?	44
II. 2.1. Nukentėjusysis	44
II. 2.2. Civilinis ieškovas	45
II. 2.3. Liudytojas	46
II. 2.4. Nukentėjusiojo įgaliotasis atstovas.	47
II. 2.5. Nukentėjusiojo atstovas pagal įstatymą	48
II. 2.6. Psichologas	48
II. 2.7. Valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas.	49
II. 2.8. Nukentėjusįjį lydintis asmuo	50
II. 2.9. Teismo savanoriai.	51
II. 2.10. Pagalbos aukoms specialistas.	51
III. Kodėl reikia lydėti nukentėjusįjį baudžiamojo proceso metu?.	54
III. 1. Kada baudžiamajame procese gali dalyvauti nukentėjusįjį lydintis asmuo?	57
III. 1.1. Lietuvos nukentėjusiųjų asmenų palydos sistema	57
IV. Pagalbos aukoms specialisto vaidmuo baudžiamajame procesе.	59
V. Pasiruošimas procesiniams veiksams	62
V. 1. Pasiruošimo apžvalga	62

V. 1.1.	Susipažinimas su viktimizacijos istorija	64
V. 1.2.	Darbo metodo pasirinkimas pagal nukentėjusiojo situaciją	64
V. 1.2.1.	Darbas su vaikais ir jaunuoliais	65
V. 1.2.2.	Darbas su negalią turinčiais asmenimis.	65
V. 1.2.3.	Darbas su skirtingų kultūrų ir tikėjimų nukentėjusiais.	66
V. 1.3.	Nukentėjusiųjų emocijos	67
V. 2.	Pirmasis susitikimas	68
V. 2.1.	Pagalbos aukoms specialisto prisistatymas ir susipažinimas su nukentėjusiuoju	68
V. 3.	Nukentėjusiojo paruošimas procesiniam veiksmui.	69
V. 3.1.	Procesinio veiksmo turinio išaiškinimas	69
V. 3.2.	Pagalbos aukoms specialisto vaidmuo atliekant procesinius veiksmus	73
V. 4.	Nukentėjusiojo poreikių įvertinimas	75
V. 5.	Apsilankymas baudžiamosios justicijos institucijose	76
V. 6.	Praktiniai patarimai, kaip pasiruošti procesiniam veiksmui	76
V. 7.	Aukos palyda skundo, pareiškimo ar pranešimo apie nusikalstamą veiką pateikimo metu	77
VI.	Dalyvavimas procesiniuose veiksmuose	78
VI. 1.	Susitikimas su nusikalstamos veikos auka.	78
VI. 1.1.	Ką daryti, jei iki procesinių veiksmų pradžios nebuvo galimybių susisiekti su nusikalstamos veikos auka?	79
VI. 2.	Susipažinimas su proceso vykdymo vieta.	79
VI. 3.	Nukentėjusiojo palyda: geroji patirtis	82
VII.	Tolimesni veiksmai	84
VII. 1.	Pagalba pasibaigus procesiniams veiksams	84

PRAKTINIO VADOVO PASKIRTIS

Daugelį metų į nusikalstamų veikų aukas teisėsauga kreipė nedaug dėmesio. Visgi pastaraisiais metais jau pripažįstama, kad svarbu užtikrinti nusikalstamų veikų aukų interesus. ES Nusikaltimų aukų teisių direktyva buvo svarbus žingsnis užtikrinantis bent minimalias nusikalstamų veikų aukų teises ir, remiantis Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje įtvirtintomis teisėmis, veiksmingą teisinę gynybą bei teisingą bylos nagrinėjimą.

Nusikalstamų veikų aukoms suteikiamos įvairios teisės, leidžiančios sąžiningai dalyvauti teismo procesiniuose veiksmuose. Viena iš direktyvoje numatytų teisių (3 straipsnio 3 dalis ir 20 straipsnio c punktas) yra teisė baudžiamųjų procesinių veiksmų metu būti lydimam pasirinkto asmens. Vis dėlto ne visos ES šalys vienodai perkėlė šį Direktyvos reikalavimą į savo teisinės sistemas.

Netose šalyse, kurtokią palydėjimo teisę numato įstatymai, aukoms tenka susidurti su teisminių institucijų ir teisėsaugos pareigūnų pasipriešinimu, kai jie mano, kad dar vieno asmens dalyvavimas gali pakenkti teisminiam procesui. Toks požiūris gali būti nulemtas to, kad teisėsaugos institucijų pareigūnams trūksta žinių apie tai, kaip tinkama pagalba gali prisidėti prie nukentėjusiojo patiriamų sunkumų mažinimo, kaip tai prisidėtų prie pateikiamų įrodymų kokybės gerinimo ir padėtų pasiekti tinkamus baudžiamojo proceso rezultatus. Taip pat, daugelio šalių teisinės sistemos vis dar laikosi perdėtų formalumų, dėl kurių, trūkstant tinkamo teisinio aukų palydos reguliavimo, nukentėjusiesiems su sistema tenka susidurti vieniems.

Nukentėjusiųjų palydos trūkumas teismo procesinių veiksmų metu tiesiogiai lemia efektyvios pagalbos nukentėjusiesiems trūkumą, o tai prisideda prie didesnio nukentėjusiųjų patiriamo nerimo teismo procesinių veiksmų metu ir neefektyvaus pasinaudojimo jų teisėmis, dėl kurių nukentėjusieji gali patirti antrinę viktimizaciją.

Projektu „WithYou: nukentėjusiųjų ir liudytojų palydėjimas teisingumo vykdymo sistemoje“ siekiama išspręsti šias problemas ir sumažinti galimą antrinę aukų viktimizaciją baudžiamojo proceso metu, prisidėti prie tinkamų baudžiamojo proceso rezultatų pasiekimo.

Konkretesni „WithYou“ projekto tikslai yra skatinti veiksmingą pagalbą nukentėjusiesiems baudžiamojo proceso metu taip prisidedant prie aukų patiriamų sunkumų mažinimo ir tinkamų baudžiamojo proceso rezultatų; sumažinti aukos jaučiamą nerimą dėl vykstančio baudžiamojo proceso; skatinti tinkamą aukų naudojimąsi savo teisėmis baudžiamosios justicijos sistemoje.

Projektas įgyvendinamas Kroatijoje, Prancūzijoje, Baskijoje, Portugalijoje ir Lietuvoje. Jis apima veiklas, skirtas teisėsaugos pareigūnams, teismams ir pagalbos aukoms specialistams, t. y. asmenims, kurie yra pagrindiniai užtikrinant tai, kad nukentėjusieji galėtų pasinaudoti savo teise turėti lydintį asmenį. Projektas taip pat yra skirtas nukentėjusiesiems nuo nusikalstamų veikų asmenims, kadangi būtent jų teisių efektyvumo yra siekiama įtvirtinant palydėjimą baudžiamosios justicijos sistemoje.

Projekto metu taip pat siekiama diegti vieningą palydėjimo praktiką, kuri palengvintų nukentėjusiųjų galimybę pasinaudoti teise gauti pagalbos aukoms specialisto palydą. Taip pat siekiama,

kad tokia praktika būtų įsisavinta keliose valstybėse. Siekiant šio tikslo, projekto metu parengta ataskaita apie šalis, kuriose teismo procesinių veiksmų metu aukos jau turi teisę į pagalbos aukoms specialisto palydą. Ataskaitos išvados bus pateiktos ir šiame vadove.

Remiantis 2018 metų Pranešime dėl Europos Sąjungos pagrindinių teisių apsaugos pristatomais duomenimis, nusikaltimų aukos, pranešdamos apie nusikaltimą ar ieškodamos informacijos apie savo teises, vis dar susiduria su sunkumais, kurie gali neigiamai paveikti jų gebėjimą pasinaudoti aukų teisėmis praktikoje. Manoma, kad teisė nukentėjusiesiems turėti pagalbos aukoms specialisto palydą padėtų jiems geriau suprasti savo teises bei palengvintų jų dalyvavimą baudžiamajame procese.

Šio praktinio vadovo, skirto pateikti gaires apie nukentėjusiųjų palydą, kūrimu siekta užtikrinti, kad pagalbos aukoms specialistai galėtų padėti aukoms efektyviai pasinaudoti savo teisėmis tose situacijose, kai joms tenka susidurti su baudžiamosios justicijos sistema. Vadove pateikiama informacija taip pat skirta padėti atskirti kokį kontakto būdą turėtų pasirinkti pagalbos aukoms specialistas atsižvelgdamas į specifines nukentėjusiojo charakteristikas ir tai, kad teikiama pagalba turi būti priderinama prie lydimų asmenų individualių poreikių.

Pagrindinis šio vadovo tikslas yra sukurti tinkamą įrankį, kuriuo galėtų pasinaudoti pagalbos aukoms specialistai ieškodami informacijos apie tai, kaip tinkamai pasiruošti nukentėjusiųjų palydai prieš baudžiamąjį procesą bei kaip elgtis su lydimu asmenimi nuo pirmojo iki paskutinio

kontakto, baudžiamajam procesui jau pasibaigus. Vadovas taip pat gali būti naudingas ir teisminėms institucijoms bei teisėsaugos pareigūnams, norintiems praplėsti savo žinias apie tai, kaip tinkamai informuoti ir užduoti klausimus nukentėjusiesiems ar liudytojams baudžiamojo proceso metu, nes šioje knygoje kalbama apie tai, kaip susidūrimas su nusikaltimais paveikia žmones ir kaip visi baudžiamojo proceso dalyviai gali prisidėti stengiantis sušvelninti aukų jaučiamas nusikalstamų veikų pasekmes.

Kartu šis Vadovas turi savus ribotumus. Neužtenka tik pasiskaityti šį leidinį – pagalbos aukoms specialistai turėtų būti specialiai apmokyti, kaip tinkamai lydėti nukentėjusiuosius baudžiamojo proceso metu. Leidinys gali būti naudojamas tik kaip papildoma mokymosi priemonė.

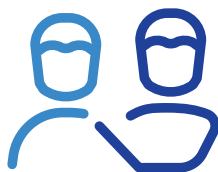
I. IVADAS:

I. 1. NUKENTĖJUSIŲJŲ PALYDA BAUDŽIAMOJO PROCESO METU - JAU TAIKOMOS PRAKTIKOS

Siekiant pagilinti žinias apie nukentėjusiųjų palydą baudžiamojo proceso metu bei pagrįsti bendrosios palydos praktikos sukūrimą, projekto „WithYou“ veiklos įtraukė gerosios palydos praktikos tyrimą šią informaciją renkant iš dvylikos Europos Sąjungos šalių, kurios leidžia nukentėjusiųjų palydą baudžiamojo proceso metu. Informacija surinkta iš Austrijos, Kroatijos, Anglijos ir Velso, Prancūzijos, Vokietijos, Airijos, Lietuvos, Šiaurės Airijos, Škotijos ir Ispanijos.

Daugumos šių šalių įstatymai numato nukentėjusiųjų ir liudytojų palydą. Visgi Prancūzija, Vokietija, Ispanija ir Lietuva palydą skiria tik nukentėjusiesiems. Leidinį rengę autoriai mano, kad palyda turėtų būti leidžiama net tik nukentėjusiesiems, bet ir liudytojams, kurie dalyvauja baudžiamajame procese, kadangi abi grupės turi savų priežasčių, kodėl palyda pagerintų jų dalyvavimą teismo procesiniuose veiksmuose bei jų emocinę gerovę po baudžiamojo proceso.

Nors nėra nustatoma amžiaus apribojimų, kurie nukentėjusieji gali gauti palydą, daugelyje šalių nukentėjusiesiems vaikams ir vaikams liudytojams taikomos specialios sąlygos, nes jie laikomi pažeidžiama grupe. Tai gera praktika, diegiama Nusikaltimo aukų teisių direktyvos 22 straipsnio 4 dalies dėka. Vis

dėlto, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad ne tik nukentėję vaikai ir vaikai liudytojai turi teisę būti lydimi. Suaugusiesiems taip pat būtų naudinga, jei jie galėtų būti lydimi baudžiamojo proceso metu. Svarbu suprasti, kad tai, jog vaikai yra labiau saugomi, neprieštaruja suaugusiųjų teisei į palydą.

Prasidėjus baudžiamajam procesui, nukentėjusieji ir liudytojai dažniausiai gali būti lydimi į teismo posėdžius, kurių metu jiems reikia duoti parodymus. Vis dėlto, kai kurios pagalbos aukoms organizacijos lydi nukentėjusiuosius ir į policijos nuovadas, kai pastarieji nori pateikti skundą, kiti, jei yra poreikis, nukentėjusiuosius palydi į ligoninę medicininei apžiūrai ar ekspertizei.

Palyda neturėtų apsiriboti tik dalyvavimu anksčiau minėtose situacijose. Nukentėjusieji ir liudytojai, ypač nukentėjusieji, pakviesti dalyvauti kituose baudžiamojo proceso veiksmuose, gali patirti nerimą ar baimę, todėl ir tokiose situacijose reikalingas lydintis asmuo.

Kai įstatymai leidžia nukentėjusiųjų ir liudytojų palydą, beveik visose šalyse nėra aiškiai nurodoma, kas turėtų užimti lydinčio asmens poziciją. Kalbama tik apie „pasirinktą asmenį“ arba „patikimą asmenį“ (angl. person of trust). Tad lydintis asmuo gali būti specialistas, toks kaip pagalbos aukoms specialistas, arba draugas ar šeimos narys, ar net kaimynas ar pažįstamas asmuo.

Manoma, kad pirmenybė turėtų būti teikiama pagalbos aukoms specialisto palydai, jei nukentėjusysis ar liudytojas turi galimybę iš anksto susipažinti su pagalbos aukoms specialistu. Nors šeimos nario ar draugo palyda gali teikti daugiau ramybės kai kuriems nukentėjusiesiems ar liudytojams, kiti gali jausti spaudimą prie pažįstamų asmenų elgtis nenatūraliai. Kita vertus, pagalbos aukoms

specialistai yra apmokyti ne tik suteikti paramą nukentėjusiesiems ir liudytojams, jie taip pat turi žinių ir apie baudžiamojo proceso ypatumus, tad pagalbos aukoms specialistai yra tinkamesnis informacijos šaltinis nukentėjusiesiems ir liudytojams, kai pastariesiems kyla atitinkami klausimai.

Daugumoje tirtų šalių nėra mokymų, kurie rengtų specialistus nukentėjusiųjų ir liudytojų palydai baudžiamojo proceso metu. Taip yra, nes daugelis pagalbos aukoms specialistų, kurie lydi nukentėjusiuosius teismo procesinių veiksmų metu, priklauso organizacijoms, kurios teikia įvairią pagalbą aukoms, o palyda yra tik tos pagalbos dalis. Tad nors pagalbos aukoms specialistai yra mokomi kaip suteikti pagalbą nukentėjusiesiems ir liudytojams, palyda įprastai nebūna pagrindine tokių mokymų tema.

Vis dėlto projekto metu atliktas tyrimas nustatė ir išimtis, į kurias reikėtų atsižvelgti kuriant ir įgyvendinant mokymus apie nukentėjusiųjų ir liudytojų palydą. Pavyzdžiui, Ispanijoje pagalbos aukoms biuro (Victims Assistance Offices) darbuotojai rengia specialius mokymus apie šeimas, nepilnamečius, neįgaliuosius, lytį ir smurtą artimoje aplinkoje.

Psichosocialinės priežiūros specialistai Vokietijoje (kurie turi leidimą lydėti pažeidžiamoms grupėms priklausančius nukentėjusiuosius) turi būti specialiai apmokyti, kad valstybė juos pripažintų pasirengusiais teikti atitinkamas paslaugas. Tokiuose mokymuose pristatomos temos apie viktimologiją, pagalbą nusikalstamų veikų aukoms, ypatingas nukentėjusiųjų grupes, etinius ir politinius pagalbos aspektus.

1 Pav. - Temos, kurias reikėtų aptarti pagalbos aukoms specialistų mokymų metu

Galiausiai, aukų ir liudytojų pagalbos departamento Kroatijoje savanoriai taip pat turi baigti mokymus susijusius su teisiniais, psichologiniais ir praktiniais pagalbos nukentėjusiesiems ir liudytojams aspektais bei pasiruošti savanorystei stebėdami labiau patyrusių savanorių darbą teismo posėdžiuose

Nors tyrimo metu nebuvo rasta, kad kurios nors valstybės įstatymai įtvirtintų specialius reikalavimus ar formalumus, taikomus pagalbos aukoms specialisto palydai, kiekvienoje tirtoje šalyje nukentėjusieji ar liudytojai privalėjo patys prašyti kompetentingų institucijų leidimo, kad jie baudžiamojo proceso metu galėtų turėti lydintį

asmenį. Šie prašymai gali būti atmesti dėl išankstinio institucijų nusistatymo, kad lydintis asmuo gali pakenkti teismo procesiniams veiksams ar net visam baudžiamajam procesui. Visgi Kroatijoje vienintelis pagrindas netenkinti prašymo dėl palydos yra tai, kad pasirinktas asmuo taip pat yra kviečiamas dalyvauti baudžiamajame procese.

Nukentėjusiojo palydos prašymo poreikis kelia problemų, kadangi daugelyje šalių neprivaloma nukentėjusiųjų informuoti apie jų teisę turėti lydintį asmenį, net kai nukentėjusieji turi teisę gauti informaciją apie savo teises. Išimtys matomos tik keturiose valstybėse: Austrijoje, vos prasidėjus tyrimui ar, vėliausiai, prieš pirmąją apklausą, nukentėjusieji turi būti informuojami apie galimybę turėti juos lydintį asmenį; Kroatijoje, Lietuvoje ir Prancūzijoje tokia informacija turi būti pateikiama pirmo kontakto su teisėsaugos institucijomis (policija, teisminėmis institucijomis ir kt.) metu.

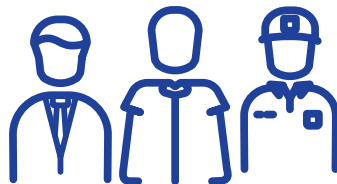
Jei nukentėjusieji turi teisę būti lydimi, bet tokios teisės įgyvendinimas priklauso nuo jų pateikiamo prašymo, svarbu, kad nukentėjusiesiems būtų pranešama, jog tokia teisė egzistuoja ir kaip jie gali pasinaudoti šia teise.

Kai kuriose šalyse numatomos išimtys palydos prašymams yra siejamos su nukentėjusiųjų ar liudytojų amžiumi ar kitomis jų charakteristikomis:

- Austrijoje, jei apklausiamas asmuo yra jaunesnis nei 14 metų arba turi psichinių sutrikimų, privaloma, kad jį lydėtų patikimas asmuo. Panaši procedūra taikoma ir Anglijoje bei Velse, jei teisme dalyvaujantis asmuo yra jaunesnis nei 18 metų.
- Airijoje, jei nukentėjusysis yra jaunesnis nei 18 metų ir yra šaukiamas dalyvauti baudžiamajame procese, kompetentingos

institucijos privalo jam paskirti lydintį asmenį, jei nukentėjusysis šia teise dar nėra pasinaudojęs.

- Tokia pat taisyklė taikoma ir Škotijoje, tik platesnei nukentėjusiųjų ir liudytojų imčiai: ne tik vaikai, bet ir kiti, kurie yra šaukiami liudyti ir yra laikomi pažeidžiamais, turi teisę būti lydimi, kai dalyvauja teisme ir jų prašoma duoti parodymus.
- Kroatijoje, aukų ir liudytojų pagalbos departamentas gali gauti užklausą iš teisėjo, generalinio prokuroro ar kitų teismo narių, kad įvertintų nukentėjusiojo poreikius, įskaitant ir poreikį būti lydimam, kai nukentėjusysis teikia parodymus.
- Portugalijoje ypač pažeidžiamus nukentėjusius asmenis ir liudytojus privalo lydėti specialistai, o teisminė institucija gali paprašyti, kad specialistas dalyvautų ir teismo posėdžio metu.
- Lietuvoje į mažamečio liudytojo ar mažamečio nukentėjusiojo apklausą visuomet, taip pat į nepilnamečio liudytojo ar nepilnamečio nukentėjusiojo apklausą dėl nusikaltimų žmogaus gyvybei, sveikatai, laisvei, seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, vaikui ir šeimai, dėl pelnytos iš nepilnamečio prostitucijos ar nepilnamečio įtraukimo į prostituciją arba kitais atvejais, kai to prašo proceso dalyviai arba ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo iniciatyva, privalo būti kviečiamas psichologas, kuris padeda apklausti nepilnamečių, atsižvelgdamas į jo socialinę ir psichologinę brandą, taip pat valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas, kuris iš kitos patalpos stebi, ar apklausos metu nepažeidžiamos nepilnamečio liudytojo ar nepilnamečio nukentėjusiojo teisės. Valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas gali užduoti apklausiamam asmeniui klausimų ir reikšti

prašymus dėl apklausos. Nepilnamečio liudytojo ar nepilnamečio nukentėjusiojo apklausoje turi teisę dalyvauti jo atstovas tik įvertinus, ar jis nedarys poveikio nepilnamečiui.

Airijos, Škotijos, Anglijos ir Velso, Kroatijos, Lietuvos ir Portugalijos įstatymai aiškiai nustato, kad teisėsaugos pareigūnai ar teismas gali pripažinti būtinybę, kad nukentėjusysis būtų lydimas kito asmens. Tokie pripažinimai įprastai remiasi prielaida ar įvertinimu, kad nukentėjusysis yra pažeidžiamas ir jam reikalinga palyda. Ispanijoje, bent jau Katalonijos regione, teismai ir prokurorai turi teisę prašyti aukų pagalbos organizacijos, kad pastaroji skirtų nukentėjusiajam lydintį pagalbos aukoms specialistą.

Kitą vertus, Austrijoje, Vokietijoje, Šiaurės Airijoje ir Prancūzijoje nėra jokių teisės normų, nurodančių, kad policijos pareigūnai, teisėjai ar prokurorai galėtų reikalauti nukentėjusiojo ar liudytojo palydos. Tai nereiškia, kad tokių prašymų nebūna, nes nors minėtų šalių teisinės sistemos nenumato tokių prašymų poreikio, jos jų ir nedraudžia. Teisinių nuostatų trūkumas reiškia, kad prašymai nėra reguliuojami, tad jie nėra visiškai formalūs, o jų įgyvendinimas priklauso nuo atitinkamo baudžiamojo proceso subjekto valios. Tad galima daryti išvadą, kad atitinkami baudžiamojo proceso subjektai, manydami, kad nukentėjusiojo ar liudytojo palyda būtų naudinga teismo procesinių veiksmų rezultatams, gali inicijuoti nukentėjusiojo ar liudytojo palydą, net jei tai nėra numatyta įstatyme.

Kai baudžiamojo proceso subjektas prašo nukentėjusiojo ar liudytojo palydos, nepaisant to, ar tokia teisė numatyta įstatymuose ar ne, šis prašymas yra perduodamas pagalbą nusikaltimo aukoms teikiančioms

organizacijoms. Įprastai baudžiamojo proceso subjektai kreipiasi, kad nukentėjusįjį ar liudytoją palydėtų atitinkamas specialistas, o ne tiesiog kas nors.

Šalyse, kuriose baudžiamojo proceso subjektų prašymai suteikti palydą yra numatyti įstatymuose, vis vien nėra aišku, ar nukentėjusysis ir liudytojas, kurie bus lydimi, turi teisę atsisakyti skiriamos palydos. Visgi tikima, kad asmens sutikimas būti lydimam yra esminis, ypač atsižvelgiant į palydos tikslą. Nukentėjusįjį lydinčio patikimo žmogaus ar specialisto tikslas yra sumažinti nukentėjusiojo jaučiamą stresą ir baimes, kurie gali kilti teismo procesinių veiksmų metu. Tad, jei nukentėjusysis nenori būti lydimas, palyda per prievartą gali būti žalinga ne tik nukentėjusiajam, bet ir apsunkinti visą baudžiamąjį procesą.

II. APIBRĖŽIMAI

II. 1. BAUDŽIAMASIS PROCESAS

Baudžiamasis procesas gali būti apibūdinamas kaip eilė įstatymo numatytų veiksmų, kurių laikosi tam tikrą įgaliojimą turintys asmenys, kurie sprendžia ar buvo padarytas nusikaltimas ir, jei taip, kokios teisinės pasekmės turėtų tekti kaltininkui.

Baudžiamasis procesas dažniausiai pradedamas, kai policija gauna pranešimą apie atliktą nusikalstamą veiką ir pradeda tos nusikalstamos veikos tyrimą.

Lietuvoje Baudžiamasis procesas vykdomas žemiau parodyta tvarka:

a) IKITEISMINIS TYRIMAS

Kai teisėsaugos institucija gauna pranešimą apie padarytą nusikalstamą veiką, ji turi pradėti ikiteisminį tyrimą. Ikiteisminio tyrimo metu siekiama išsiaiškinti, ar nusikaltimas buvo padarytas, kas jį padarė, surinkti kaltininko kaltės įrodymus. Ikiteisminį tyrimą dažniausiai atlieka policija, bet kiekvienam ikiteisminiam tyrimui vadovauja prokuroras. Prokuroras gali nuspręsti pats:

atlikti visą ikiteisminį tyrimą ar jo dalį. Todėl visa tai, kas toliau pasakojama apie ikiteisminio tyrimo pareigūno funkcijas, beveik taip pat tinka prokuroro funkcijoms ikiteisminiame tyrime apibūdinti tais atvejais, kai prokuroras pats nusprendžia tokias funkcijas atlikti.

Ikiteisminis tyrimas pradamas oficialiu ikiteisminio tyrimo pareigūno sprendimu pradėti tyrimą. Jei nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo ikiteisminio tyrimo įstaigai pateikia oficialų skundą, pranešimą ar pareiškimą apie padarytą nusikalstamą veiką, ikiteisminio tyrimo įstaiga turi informuoti j ją besikreipiantį asmenį raštu tiek tuo atveju, kai priimamas sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą, tiek tuo atveju, kai nusprendžiama ikiteisminio tyrimo ne pradėti. Vieną iš šių sprendimų ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalo priimti ne vėliau kaip per 10 dienų nuo tada, kai gavo skundą, pranešimą ar pareiškimą apie nusikalstamą veiką.

Jei nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens netenkina ikiteisminio tyrimo pareigūno priimtas sprendimas, jis turi teisę jį skųsti prokurorui. Jei prokuroras nepakeičia ikiteisminio tyrimo įstaigos priimto sprendimo, jį galima apskųsti ikiteisminio tyrimo teisėjui. Tačiau reikia atkreipti dėmesį į tai, kad apeliacijų pateikimo terminas yra gana trumpas – abiem atvejais – 7 dienos. Taip pat reikia atkreipti dėmesį į tai, kad asmuo, kuris kreipėsi dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo, turi teisę susipažinti su duomenimis, kuriais buvo grindžiamas sprendimas ne pradėti ikiteisminio tyrimo.

Ikiteisminiam tyrimui prasidėjus, nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys įprastai gauna oficialų rašytinį šaukimą apklausai. Tačiau baudžiamojo proceso kodeksas leidžia vietoj rašytinių dokumentų naudoti telefono skambučius ar elektroninius laiškus, ir tai yra gana įprasta praktikoje. Į apklausą šaukiamas asmuo privalo atvykti į ikiteisminio tyrimo pareigūno nurodytą vietą nurodytu laiku. Įstatymai pripažįsta, kad gali būti išskirtinių aplinkybių, pateisinančių šaukiamo asmens neatvykimą. Tačiau šios aplinkybės turi būti tikrai išimtinės.

Apklausą atliekantis ikiteisminio tyrimo pareigūnas pradėdamas apklausą pirmiausiai paaiškina apklausiamam asmeniui jo teises ir pareigas ir paprašo pasirašyti dokumentą, kad jo teisės buvo išaiškintos. Be to, ikiteisminio tyrimo pareigūnas užpildo formą, kad byloje nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos asmuo pripažįstamas nukentėjusiuoju. Būtina atkreipti dėmesį į tai, kad visos nukentėjusiojo teisės įgyjamos nuo momento, kai nusprendžiama asmenį pripažinti nukentėjusiuoju.

Kartu verta atsižvelgti ir į tai, kad nors užpildytoje formoje bus nurodyta, kokią žalą nukentėjusysis patyrė dėl nusikalstamos veikos, kaltininkas žalą atlyginti turi tik tuo atveju, jei nukentėjusysis pateikia dar vieną dokumentą – civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje. Tačiau įstatymai nereikalauja pateikti civilinio ieškinio jau per pirmą apklausą. Galima netgi palaukti iki ikiteisminio tyrimo pabaigos ir tada pateikti civilinį ieškinį. Vis dėlto nukentėję nuo smurtinio nusikaltimo

asmenys, ketinantys kreiptis dėl valstybės mokamų kompensacijų smurtinių nusikaltimų aukoms, turėtų paskubėti. Kreiptis dėl kompensacijos avansu galima tik per 10 dienų nuo smurtinio nusikaltimo padarymo. Be to, kreipiantis dėl kompensacijos turi būti pateiktas ikiteisminio tyrimo pareigūno sprendimas pripažinti asmeniui civilinio ieškovo statusą. Natūralu, kad prieš tai reikia būti pateikus civilinį ieškinį.

Seksualinių nusikalstamų veikų bylose, smurto artimoje aplinkoje bylose, kai kurių kitų nusikalstamų veikų bylose nukentėjusysis gali prašyti, kad apklausą atliktų tos pačios lyties ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar pareigūnė. Tačiau ikiteisminio tyrimo pareigūnas neprivalo įvykdyti tokio prašymo. Tuo tarpu tais atvejais, kai apklausą atlieka prokuroras, ši taisyklė išvis nėra taikoma.

Toliau, atlikdamas apklausą, ikiteisminio tyrimo pareigūnas paprašo, kad nukentėjusysis savais žodžiais papasakotų apie visas tiriamos bylos aplinkybes. Ikiteisminio tyrimo pareigūnui leidžiama pateikti nukentėjusiajam klausimų apie bylos aplinkybes tik po to, kai nukentėjusysis baigia pasakoti ką nori pasakyti apie bylą. Tačiau tai nereiškia, kad nukentėjusysis yra įpareigotas pirmiausia kalbėti, o vėliau būti klausinėjamas. Galima paprašyti apklausos vykdančio pareigūno, kad jis klausimus užduotų iš karto. Apklausos metu ikiteisminio tyrimo pareigūnas surašo nukentėjusiojo atsakymus ir po to paprašo, kad jis pasirašytų apklausos protokolą.

Dažnai, ypač – smurtinių nusikalstamų veikų bylose, ikiteisminio tyrimo pareigūnas apklausos metu nusprendžia apžiūrėti nukentėjusiojo kūną, kad nustatytų, ar ant jo yra nusikaltimo požymių. Taip pat jis ar ji gali paprašyti nukentėjusiojo duoti seilių, kraujo ar kokių kitų mėginių (pavyzdžius lyginamajam tyrimui), jei baudžiamajame procese reikėtų patikrinti, ar nukentėjusysis nėra palikęs ar palikusi pėdsakų įvykio vietoje arba ant daiktų. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad jeigu nukentėjusiojo reikalaujama nusirengti atliekant kūno apžiūrą, ikiteisminio tyrimo pareigūnas turi būti tos pačios lyties kaip ir nukentėjusysis. Jeigu ikiteisminio tyrimo pareigūnas nėra tos pačios lyties, jis arba ji turi pakviesti kitos lyties kolegą arba daktarą apžiūros atlikimui arba mėginių paėmimui. Kai kuriais atvejais, ypač seksualinio smurto atvejais, gali prireikti nuodugnios medicininės apžiūros. Šiuos tyrimus atlieka valstybinė teismo medicinos tarnyba.

Per pirmąją apklausą ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras užduoda nukentėjusiajam keletą klausimų, kad įvertintų, ar nukentėjusiajam kyla koks nors pavojus dėl to, kad jis ar ji dalyvauja baudžiamojoje byloje ir ar reikia imtis specialių priemonių nukentėjusiojo apsaugai. Pavyzdžiui, jei įtariamasis sulaikytas, nukentėjusiajam apie tai pranešama ir paklausama, ar norima, kad būtų pranešta ir jei įtariamasis būtų paleistas iš suėmimo arba pabėgtų.

Viena iš specialių apsaugos priemonių, kurios gali būti taikomos – sprendimas, kad nukentėjusiojo apklausą atliktų ikiteisminio tyrimo teisėjas. Įprastai, jei nukentėjusiojo apklausą ikiteisminio tyrimo metu atlieka ikiteisminio tyrimo teisėjas, nukentėjusysis neprivalo būti iš naujo apklaustas teisme. Teisminio nagrinėjimo metu tiesiog perskaitomas nukentėjusiojo apklausos protokolas arba pristatomas apklausos garso arba vaizdo įrašas. Vis dėlto praktikoje gan dažnai pasitaiko, kai teisminio nagrinėjimo metu teismas nusprendžia, kad nukentėjusysis turi būti iš naujo apklaustas teisme.

Išlaidas, kurias nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys patiria dėl dalyvavimo apklausoje, privalo padengti ikiteisminio tyrimo įstaiga. Tam, kad išlaidos būtų padengtos, reikia pateikti rašytinį prašymą dėl išlaidų kompensavimo, pridėti visus patvirtinamuosius

dokumentus (kelionės bilietus, stovėjimo bilietus ir pan.) ir paprašyti ikiteisminio tyrimo pareigūno raštu patvirtinti, kad apklausa įvyko ir kad surašytos išlaidos buvo patirtos dėl to, kad reikėjo dalyvauti apklausoje.

Nukentėjusysis turi teisę gauti informaciją apie ikiteisminio tyrimo eigą ir teisę susipažinti su byloje surinkta medžiaga. Tačiau, norint gauti informaciją ir susipažinti su bylos medžiaga, dėl to reikia oficialiai kreiptis į prokurorą. Įstatymai nustato, kad nukentėjusiajam gali būti neleista susipažinti su bylos medžiaga, jei tai galėtų kelti pavojų tyrimo sėkmei. Vis

délto reikia turėti omenyje, kad tokj sprendimà galima apskųsti ikiteisminio tyrimo teisėjui.

Ikiteisminis tyrimas gali trukti nuo kelių savaičių iki kelių mėnesių, priklauso nuo renkamų įrodymų kiekio ir tyrimo sudėtingumo. Ikiteisminio tyrimo pareigūnams gali prireikti tyrimo metu ne kartà kalbėtis su nukentėjusiais, tad jie gali būti kviečiami ir į pakartotines apklausas. Kvietimas į pakartotinę apklausą nereiškia, kad nukentėjusysis pasakė ką nors ne taip pirmosios apklausos metu. Pakartotinės apklausos atliekamos tada, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnai tiesiog nustato naujus faktus ir aplinkybes, kurių anksčiau nežinojo ir apie kuriuos nebuvo įmanoma apklausti nukentėjusiojo pirmos apklausos metu.

Ikiteisminis tyrimas gali baigtis dviem būdais:

- Pirmà, prokuroras, prižiūrintis ikiteisminį bylos tyrimà, gali nuspręsti, kad surinktų įrodymų nepakanka, jog byloje įtariamas asmuo būtų apkaltinamas tiriamu nusikaltimu, ir yra išnaudotos visos galimybės surinkti daugiau įrodymų, įrodančių kaltinamojo kaltę. Taip pat galima situacija, kai išvis taip ir lieka nežinoma, kas padarė nusikalstamą veikà. Tokiais atvejais prokuroras nusprendžia nutraukti ikiteisminį tyrimà ir praneša nukentėjusiesiems apie savo sprendimà. Prokuroras taip pat gali nuspręsti ikiteisminį tyrimà byloje sustabdyti.

Nukentėjusysis turi teisę skųsti kiekvienà tokj sprendimà aukštesniajam prokurorui per 20 dienų nuo tada, kai nukentėjusiajam buvo apie sprendimà

pranešta. Jeigu aukštesnysis prokuroras sprendimo nepakeičia, nukentėjusysis turi teisę pateikti skundą ikiteisminio tyrimo teisėjui. Skundui pateikti skiriama 20 dienų. Nukentėjusysis taip pat turi teisę apskųsti ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimą. Tokiu atveju reikia kreiptis į aukštesnės instancijos teismą, tačiau skundui pateikti skiriamos tik 7 dienos. Įstatymai nustato, kad nukentėjusieji turi teisę susipažinti su duomenimis, kuriais buvo grindžiamas sprendimas nutraukti ikiteisminį tyrimą. Visgi verta atsižvelgti į tai, kad įprastai prokurorų sprendimai nutraukti ikiteisminius tyrimus būna tinkamai pagrįsti, todėl, nusprendus sprendimą apskųsti, nukentėjusiajam geriausia būtų pasitelkti advokatą arba bent pasikonsultuoti su profesionaliu teisininku. Taip pat verta atkreipti dėmesį į tai, kad nutraukti ikiteisminiai tyrimai vėliau gali būti atnaujinti, jei paaiškėja naujų svarbių aplinkybių ar randami nauji svarbūs įrodymai.

Antra, prokuroras gali nuspręsti, kad yra surinkta pakankamai įrodymų ir byla gali būti nagrinėjama teisme. Šiuo atveju prokuroras surašo kaltinamąjį aktą ir jame pateikia kaltinimus kaltininkui. Surašius kaltinamąjį aktą nukentėjusysis turi teisę susipažinti su visa bylos medžiaga, tačiau tik jei kreipiasi raštu, kad tokia teisė būtų suteikta. Prokuroras turi arba pateikti nukentėjusiajam bylos kopiją, arba nustatyti terminą, per kurį galima peržiūrėti bylos medžiagą. Kai baudžiamojo proceso dalyviai susipažįsta su bylos medžiaga, byla perduodama nagrinėti teismui.

Yra dar dvi galimybės nutraukti ikiteisminį tyrimą, taikomas tais atvejais, kai nusikaltimo aplinkybės yra aiškios ir yra pakankamai duomenų kaltininko kaltumui įrodyti.

Pirma, įstatymai numato, kad tais atvejais, kai įtariamasis padengia ar sutinka padengti visą nusikalstama veika padarytą žalą, prokuroras gali kreiptis į teismą dėl baudžiamojo įsakymo, t. y. kad bausmė būtų paskirta bylos nenagrinėjus teisme. Prokuroras teismui pasiūlo kokia bausmė galėtų būti paskirta (tačiau laisvės atėmimo bausmė įprastai negali būti siūloma). Baudžiamojo įsakymo procedūra taikoma tik tuo atveju, jei įtariamasis su tuo sutinka. Nukentėjusysis taip pat gali prieštarauti, kad baudžiamojo įsakymo tvarka byloje nebūtų taikoma. Prokuroras nukentėjusiajam privalo pranešti, kad jis ar ji pateikė teismui prašymą dėl baudžiamojo įsakymo. Nuo šio momento nukentėjusysis per 7 dienas gali apskųsti prokuroro sprendimą ikiteisminio tyrimo teisėjui.

Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad teismas neprivalo skirti prokuroro siūlomos bausmės. Teismas gali laisvai nuspręsti pats kokia bausmė turi būti paskirta. Kaltininkas gali prieštarauti teismo priimtam baudžiamajam įsakymui ir prašyti surengti bylos nagrinėjimą. Tuo tarpu nukentėjusysis neturi teisės to reikalauti, jeigu jo ar jos netenkina priimtas baudžiamasis įsakymas. Įstatymai net nesuteikia teisės apskųsti baudžiamąjį įsakymą aukštesnės instancijos teismui. Taigi jei nukentėjusysis nėra įsitikinęs, kad jo ar jos interesai jau

buvo užtikrinti kompensuojant patirtą žalą ar kaltininko pažadais padarytą žalą atlyginti, geriau prieštarauti pačiai baudžiamojo įsakymo procedūrai. Verta atkreipti dėmesį į tai, kad įstatymai nukentėjusiajam nesuteikia teisės ieškoti teisingumo vėliau alternatyviais būdais.

Antra, yra galimybė prokurorui kreiptis į teismą dėl pagreitinto proceso mažiau pavojingų nusikalstamų veikų bylose. Užuot atlikęs išsamų ikiteisminį tyrimą ir jo pabaigoje surašęs kaltinamąjį aktą, prokuroras gali kreiptis į apylinkės teismą (ši procedūra negali būti taikoma apygardos teismuose, t. y. daugumos sunkių ir visų labai sunkių nusikaltimų atvejais), kad byla būtų nagrinėjama pagreitinto proceso tvarka. Jei pradėdamas pagreitintas procesas, byla teisme nagrinėjama neapklausiant nukentėjusiųjų. Pagreitintas procesas gali būti pradėdamas neatsižvelgiant į tai, ar įtariamasis ir nukentėjusysis sutinka, kad byla būtų nagrinėjama šitaip, ar ne. Sprendimui pradėti pagreitintą procesą užtenka to, kad teismas laiko bylos aplinkybes pakankamai aiškiais ir to, kad prokuroras spėjo kreiptis į teismą per 14 dienų nuo sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą dienos.

Jei nusprendžiama bylą nagrinėti pagreitinto proceso tvarka, prokuroras nukentėjusiajam praneša kada ir kur bus nagrinėjama byla. Prokuroras taip pat informuoja nukentėjusįjį, kad jo ar jos dalyvavimas teismo posėdyje nėra būtinas, t. y. nukentėjusieji neturi pareigos dalyvauti teismo posėdžiuose ir neprivalo nurodyti jokių nedalyvavimo priežasčių.

Žinoma, nukentėjusysis turi teisę apskųsti apylinkės teismo sprendimą dėl pagreitinto proceso tvarkos taikymo apygardos teismui. Tačiau gali būti ir taip, kad teismo sprendimas būtų nagrinėti pagreitinto proceso tvarka ir galutinis teismo sprendimas byloje priimami tą pačią dieną. Tokiais atvejais, jeigu nukentėjusysis lieka nepatenkintas teismo sprendimu, belieka vienintelis kelias ginti savo teises teikiant apeliacinį skundą apygardos teismui.

b) TEISMINIS NAGRINĖJIMAS

Kai įtariamajam pareiškiamas kaltinimas pabaigus ikiteisminį tyrimą, byla perduodama nagrinėti teismui. Teismo procese būtų nagrinėja vienas arba trys teisėjai. Teismo salėje įprastai būna visi baudžiamojo proceso dalyviai – kaltinamasis, prokuroras, nukentėjusysis, liudytojai ir kiti. Įprastai teismo posėdžiai yra vieši, todėl visi gali atvykti ir pamatyti vykstantį teismo procesą.

Nukentėjusiesiems visada verta turėti draugų ar kitų artimųjų, kurie lydėtų juos į teismą. Dalyvavimas teismo procese gali kelti daug streso, todėl nuolatinis artimųjų ir draugų palaikymas yra labai svarbus. Itin reikalingas yra pagalbos aukoms specialistų dalyvavimas.

Neatsargių ir nesunkių bei apysunkių tyčinių nusikalstamų veikų bylas nagrinėja apylinkių teismai. Sunkių ir labai sunkių nusikaltimų bylas nagrinėja apygardų teismai. Tiesa, įstatymai numato tam tikras išimtis iš šios taisyklės.

Teismo proceso tikslas yra nuspręsti, ar yra pakankamai kaltinamojo kaltės įrodymų, ir jeigu taip, paskirti jai ar jam bausmę. Teismas taip pat nusprendžia, ar nukentėjusysis ir kiti asmenys, nukentėję nuo nusikaltimo, turi teisę į žalos atlyginimą (bet tik tuo atveju, jei byloje jie yra pateikę civilinius ieškinius).

Prieš prasidedant teisminiam nagrinėjimui teisėjas gauna bylos medžiagą ir suplanuoja bylos nagrinėjimo datą bei vietą. Teismo posėdis turi būti surengtas ne vėliau kaip per 15 dienų nuo kaltinamojo akto perdavimo teismui dienos (kai kuriais išimtiniais atvejais šis terminas gali būti pratęstas iki 3 mėnesių).

Nukentėjusieji kviečiami į teismo posėdį oficialiu šaukimu arba teismo darbuotojai susisiekiama su nukentėjusiais telefonu, el. paštu ar kitomis ryšio priemonėmis. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad tuo atveju, jei nukentėjusieji kviečiami oficialiu šaukimu, jis ar ji gali būti nubausti už neatvykimą į laiške nurodytą vietą nurodytu laiku. Už nedalyvavimą teismo posėdyje be pagrįsto pasiteisinimo gali būti paskirta bauda. Teismas netgi gali nurodyti policijai nukentėjusįjį sulaikyti ir atvesdinti į teismą.

Įprastai tai, kad nukentėjusysis privalo būti darbe ar turi atlikti kitas svarbias užduotis teismo posėdžio dieną, nėra laikoma tinkamu pasiteisinimu dėl neatvykimo. Tačiau jei nukentėjusysis mato, kad visiškai nėra galimybės atvykti į teismo posėdį nurodytą dieną, verta iš anksto susisiekti ir informuoti apie tai teismą. Oficialiame šaukime visada

yra nurodyti telefono numeriai, kuriais galima susisiekti su teismo darbuotojais, todėl matant, kad dalyvauti gali būti problematiška, nukentėjusysis turėtų nedelsiant paskambinti šaukime nurodytiems teismo darbuotojams ir pranešti apie susidariusią situaciją.

Verta atkreipti dėmesį ir į tai, kad, jei nukentėjusysis neatvyksta į teismo posėdį, teisėjas ar teisėjai gali nuspręsti surengti posėdį ir nukentėjusiajam nedalyvaujant, jei akivaizdu, kad nukentėjusiojo nedalyvavimas netrukdo tinkamai išnagrinėti visas bylos aplinkybes ir užtikrinti nukentėjusiojo interesus. Nukentėjusysis neturi teisinės galimybės apskųsti sprendimą nagrinėti bylą jam nedalyvaujant, net jei nedalyvavimo priežastys yra tikrai rimtos ir pateisinamos. Žinoma, nukentėjusysis nepraranda teisės apskųsti teismo paskelbtos baudmės.

Teismo posėdžiai beveik visada yra atviri visuomenei, tai reiškia, jog bet kas gali patekti į teismo salę ir dalyvauti teismo posėdyje. Tačiau yra keletas išimčių, pavyzdžiui, tais atvejais, kai kaltinamasis ar nukentėjusysis yra nepilnamečiai; kai nagrinėjamos seksualinių nusikaltimų bylos; kuomet teismo posėdžiai turi būti uždari, jog būtų garantuoti specialūs nukentėjusiųjų ir liudytojų apsaugos poreikiai arba siekiant apsaugoti duomenis apie nukentėjusiųjų ar kitų byloje dalyvaujančių asmenų privatų gyvenimą. Nukentėjusysis taip pat turi teisę prašyti teismo bylą ar jos dalį nagrinėti neviešai. Įstatymai taip pat nustato, kad nukentėjusieji turi teisę būti lydimi jų pasirinkto lydinčio asmens net neviešuose posėdžiuose.

Bylų nagrinėjimui apylinkės teisme pirmininkauja teisėjas, tačiau kai kuriais išimtiniais atvejais apylinkės teismo pirmininkas gali sudaryti bylos nagrinėjimui trijų teisėjų kolegiją. Teismo posėdžius apygardos teisme nagrinėja trijų teisėjų kolegijos, vienas iš kolegijos teisėjų paskiriamas kolegijos pirmininku. Teismo posėdyje taip pat dalyvauja prokuroras, kaltinamasis ir jo ar jos gynėjas, civiliniai ieškovai ir civiliniai atsakovai, liudytojai, specialistai ir ekspertai, teismo posėdžio sekretorius, vertėjas. Nukentėjusiajam įprastai skiriama vieta toje pačioje salės pusėje, kaip ir prokurorui, tuo tarpu kaltinamajam ir jo gynėjui – kitoje salės pusėje.

b.1.) Teismo nagrinėjimo pradžia:

Įstatymai įtvirtina bendrą taisyklę, kad visos bylos turi būti išnagrinėtos per vieną teismo posėdį. Tačiau natūralu, kad daugelis bylų yra pakankamai sudėtingos, kad nebūtų išnagrinėtos per vieną dieną. Tokiais atvejais prieš pradėdant teisminį nagrinėjimą yra nustatomas teismo posėdžio grafikas. Vis dėlto net suplanuoti posėdžiai gali neįvykti, pavyzdžiui, kai kaltinamasis arba liudininkas, kuris turėjo duoti svarbius parodymus, neatvyksta į posėdį.

Nukentėjusiojo nedalyvavimas irgi gali būti priežastis, dėl kurios galima atidėti posėdį arba padaryti posėdžio pertrauką. Tačiau tai nėra būtina – įstatymai nustato, kad nagrinėjimas gali būti tęsiamas ir nukentėjusiajam nedalyvaujant, jei teismas nusprendžia, kad ir nukentėjusiajam nedalyvaujant įmanoma išsamiai ištirti visas bylos aplinkybes ir apginti nukentėjusiojo interesus.

Pertraukos posėdžio metu, tiek numatytos prieš tai sudarytame posėdžio grafike, tiek padarytos dėl to, kad atsirado nenumatytų aplinkybių, negali būti ilgesnės nei 1 mėnuo. Įstatymai reikalauja, kad teismai vengtų nereikalingų pertraukų.

Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad įstatymai nenustato kiek gali trukti visas teisminis nagrinėjimas, tačiau įtvirtina bendrą taisyklę, kad teismas turi siekti išnagrinėti kiekvieną bylą per įmanomai trumpiausią laiką.

Yra bendra taisyklė, kad teisme draudžiami garso ir vaizdo įrašai. Vis dėlto nukentėjusysis ir kiti baudžiamojo proceso dalyviai turi teisę daryti garso (ne vaizdo) įrašus. Jei norima daryti garso įrašą, privalu informuoti teisėją arba teisėjų kolegijos pirmininką apie tai iš anksto. Garso įrašas gali būti draudžiamas, jeigu teisėjas nusprendžia, kad tai trukdytų procesui. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad su niekuo negalima dalintis padarytais įrašais. Be to, teismo darbuotojai irgi daro kiekvieno teismo posėdžio garso įrašą. Nukentėjusysis bet kuriuo metu gali kreiptis į teismą su prašymu leisti susipažinti su tokiu garso įrašu ir pasidaryti jo kopiją.

Teismas prasideda, kai į salę, kurioje vyks posėdis, įeina teisėjas arba teisėjų kolegija. Įstatymai reikalauja, kad kiekvienas salėje esantis žmogus atsistotų įėjus teisėjui ar teisėjų kolegijai (ta pati taisyklė taikoma, kai teisėjas arba teisėjų kolegija palieka salę).

Po to teisėjas ar teisėjų kolegijos pirmininkas informuoja kokia byla bus nagrinėjama ir paprašo teismo

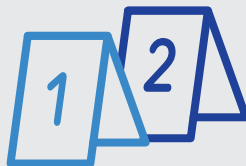
sekretoriaus nurodyti kas dalyvauja teismo posėdyje bei dėl kokių priežasčių nedalyvauja į posėdį šaukti asmenys. Tada teisėjas ar teisėjų kolegija nusprendžia ar posėdis įmanomas nedalyvaujant neatvykusiems proceso dalyviams.

Jeigu teisėjas ar teisėjų kolegija nusprendžia tęsti posėdį, jie informuoja proceso dalyvius apie jų teises teismo nagrinėjimo metu ir savais žodžiais paaiškina kokia yra kiekvienos teisės esmė.

Po to pradedamas įrodymų tyrimas. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad tai yra paskutinis momentas visame baudžiamajame procese, kai nukentėjusysis dar gali pareikšti civilinį ieškinį byloje ir reikalauti teisėjo, prokuroro, vertėjo, eksperto bei kai kurių kitų byloje dalyvaujančių pareigūnų nušalinimo.

b.2.) Įrodymų tyrimas

Visi byloje esantys įrodymai turi būti pristatyti teisme, kad teisėjas ir kiti baudžiamąjo proceso dalyviai galėtų su jais susipažinti tiesiogiai. Vienas iš pagrindinių principų visoje teismo procedūroje yra tai, kad kiekvienas įrodymas turi būti pristatomas teismo posėdyje žodžiu. Tai reiškia, kad kiekvienas dokumentas bylos medžiagoje turi būti perskaitytas.

Visgi įprastai ikiteisminio tyrimo metu vykusių apklausų protokolai nėra skaitomi. Visi ikiteisminio tyrimo metu apklausti bylos dalyviai, įskaitant ir nukentėjusįjį,

apklausiami ir teisme. Dažniausiai užduodami tie patys klausimai, kurie buvo jau užduoti ikiteisminio tyrimo metu. Įstatymai vis dėlto numato, kad kai kuriais atvejais atsakymai, duoti ikiteisminio proceso metu, perskaitomi teisme. Taip būna kai asmuo, kuris turi būti apklaustas, nedalyvauja teisme dėl pateisinamų priežasčių arba atsisako duoti parodymus, arba teigia, kad negali atsiminti aplinkybių, apie kurias jau buvo apklaustas ikiteisminio tyrimo metu, arba atsakymai, pateikiami teisme, reikšmingai skiriasi nuo atsakymų, pateiktų ikiteisminio tyrimo metu.

Tais atvejais, kai nukentėjusiojo apklausa teismo nagrinėjimo metu neatitiktų jo ar jos apsaugos poreikių, teismas taip pat gali nuspręsti, kad pakanka perskaityti parodymus, duotus ikiteisminio tyrimo metu (tačiau tik tais atvejais, kai apklausą ikiteisminio tyrimo metu atliko ikiteisminio tyrimo teisėjas). Teisėjas taip pat gali nuspręsti neskaityti nukentėjusiojo apklausos ikiteisminio tyrimo metu protokolą, bet pristatyti apklausos garso ar vaizdo įrašą.

Pradėjus įrodymų tyrimą, pirmiausia kalba prokuroras. Jis ar ji turi perskaityti kaltinamąjį aktą. Kartais, kai kaltinamasis aktas yra labai ilgas, prokurorams yra leidžiama pristatyti tik kaltinamojo akto santrauką.

Po to apklausiamas kaltinamasis. Teismas pirmiausia paprašo, kad kaltinamasis savais žodžiais papasakotų, ką jis mano apie pareikštus kaltinimus. Paskui teismas leidžia kitiems bylos dalyviams apklausti kaltinamąjį.

Įprastai klausimus kaltinamajam pirmiausia užduoda prokuroras.

Nukentėjusysis taip pat gali pateikti klausimus kaltinamajam. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad klausimai, kuriuos gali užduoti nukentėjusysis, turi būti susiję su bylos aplinkybėmis. Todėl nukentėjusysis turi būti pasiruošęs paaiškinti, koks yra ryšys tarp kiekvieno užduoto klausimo ir nagrinėjamos bylos aplinkybių. Kaltinamasis ir jo gynėjas gali protestuoti dėl daugelio klausimų kaip nesusijusių su nagrinėjama byla.

Jeigu kaltinamasis prisipažįsta dėl jam pateiktų kaltinimų, tolimesnis įrodymų tyrimas gali būti nutrauktas teismo sprendimu. Tačiau taip būna tik jeigu a) teismas nusprendžia, kad bylos aplinkybės nekelia jokių abejonių dėl kaltinamojo kaltės, be to, b) kaltinamasis, gynėjas ir prokuroras sutinka, kad įrodymų tyrimas būtų nutrauktas, ir c) kaltinamasis nėra kaltinamas labai sunkiu nusikaltimu. Kokia yra nukentėjusiojo nuomonė šiuo klausimu nesiaiškinama. Tačiau sprendimą nutraukti įrodymų tyrimą nukentėjusysis gali apskųsti aukštesnės instancijos teismui.

Jei kaltinamasis neprisipažįsta ir įrodymų tyrimas tęsiasi, duoti parodymus įprastai kviečiamas nukentėjusysis. Kai kuriais atvejais, kai to reikalauja specialūs nukentėjusiojo apsaugos poreikiai, kaltinamajam ir kitiems bylos dalyviams gali būti liepta palikti teismo posėdžio salę. Tačiau reikia atkreipti dėmesį į tai, kad asmenys, kuriems buvo liepta išeiti iš

salės, turės galimybę matyti ir girdėti nukentėjusiojo parodymus ir būdami kitoje patalpoje.

Visus atsakymus per apklausą reikalaujama pateikti atsistojus. Teisėjas pirmiausia paklausia apie nukentėjusiojo tapatybę (vardo, pavardės ir kt.). Po to teisėjas išaiškina nukentėjusiajam pareigą papasakoti teismui viską, ką jis ar ji žino apie bylą, taip pat įspėja dėl atsakomybės už melagingus parodymus. Tada paprašoma nukentėjusiojo duoti priesaiką sakyti tik tiesą ir nieko nenutylėti, paprašoma pasirašyti priesaikos tekstą.

Teismas pirmiausia paprašo, kad nukentėjusysis papasakotų viską, ką žino apie bylą savais žodžiais. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad nukentėjusysis turėtų teismui papasakoti apie faktus, su kuriais susidūrė pats, neturėtų pateikti informacijos, jei negali paaiškinti iš kur tą informaciją gavo. Įstatymai leidžia nukentėjusiajam naudotis užrašais, tačiau tik tokiais atvejais, kai duodami parodymai yra susiję su kokiais nors skaičiais ir kitokiais duomenimis, kuriuos sunku atsiminti. Tai reiškia, kad nukentėjusysis gali užsirašyti atskirus duomenis, bet ne pasirašyti kalbą, kurią perskaitytų. Teisėjas ar kiti bylos dalyviai turi teisę paprašyti, kad nukentėjusysis parodytų savo užrašus.

Po to teisėjas leidžia kitiems bylos dalyviams užduoti klausimus nukentėjusiajam. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad net jei kaltinamajam ar kitiems bylos dalyviams buvo liepta pasišalinti iš salės nukentėjusiojo apklausos metu, jie gali pateikti nukentėjusiajam klausimus. Tokiais

atvejais savo klausimus jie perduoda teisėjui ir teisėjas juos perskaito. Įprasta, kad prokuroras, gynėjas ir kiti bylos dalyviai savo klausimais pertraukia nukentėjusiojo atsakymus. Taip būna kai prireikia išgirsti aiškesnį, detalesnį tam tikrų paminėtų aplinkybių paaiškinimą. Kai kurie kaltinamojo ir jo gynėjo klausimai gali būti nederami. Jeigu klausimas peržengia priimtinas ribas, teisėjo pareiga yra įsiterpti ir tokį klausimą atmesti. Dažnai pasitaiko, kad kurį nors advokato ar prokuroro klausimą sudėtinga suprasti. Pavyzdžiui, profesionalių teisininkų klausimuose kartas nuo karto panaudojami sudėtingi teisiniai terminai ar išsireiškimai. Nukentėjusiajam nesupratus kurio nors klausimo, apie tai turėtų būti pasakyta garsiai. Tokiu atveju teisėjas tiesiog paprašo, kad klausimas būtų sukonkretintas, paaiškintas.

Po nukentėjusiojo apklausos liudytojai, specialistai ir ekspertai yra apklausiami beveik taip pat, kaip buvo apklausiamas kaltinamasis ir nukentėjusysis. Teisėjas taip pat perskaito visus dokumentus, kurie yra bylos medžiagoje, ir išnagrinėja visus daiktinius įrodymus, kurie yra surinkti byloje. Teismas taip pat gali nuspręsti, kad kai kurie papildomi tyrimo veiksmai (pavyzdžiui, įrodymų patikrinimas nusikaltimo vietoje, eksperimentai, ekspertizės ir t. t.) yra būtini. Tokiu atveju teisėjas arba teisėjų kolegija gali nuspręsti arba atlikti tam tikrus tyrimo veiksmus patiems, arba pavesti, kad šiuos tyrimo veiksmus atliktų prokuroras. Kiti bylos dalyviai, įskaitant nukentėjusįjį, taip pat gali kreiptis į teismą ir paprašyti, kad tam tikri tyrimo veiksmai būtų atlikti ar kad tam

tikri į teismo posėdį prieš tai nepašaukti liudytojai būtų apklausti.

b.3.) Teismo nagrinėjimo pabaiga

Kai įrodymų tyrimas baigiamas, teismas pasiūlo prokurorui, nukentėjusiajam arba jo atstovui, civiliniam ieškovui, civiliniam atsakovui arba jų atstovams, gynėjui arba gynėjo neturinčiam kaltinamajam pasakyti baigiamąsias kalbas. Šį kartą nedraudžiama kalbą pasirengti iš anksto.

Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad įstatymai neriboja baigiamųjų kalbų trukmės, teisėjai neturi teisės nutraukti nei vieno baudžiamojo proceso dalyvio kalbos, net jei ji atrodo per ilgą. Tačiau teisėjas gali nutraukti bet kurią baigiamąją kalbą, jeigu nusprendžia, kad ji yra nesusijusi su bylos aplinkybėmis. Įstatymai nenumato galimybės pateikti bylos dalyviams klausimus po kiekvieno jų baigiamosios kalbos.

Tačiau visi baudžiamojo proceso dalyviai, taip pat ir nukentėjusysis, gali pakomentuoti tam tikrus kitų bylos dalyvių baigiamųjų kalbų aspektus po to, kai visos baigiamosios kalbos baigiamos.

Kai visos baigiamosios kalbos būna pasakytos, kaltinamajam suteikiama galimybė pasakyti paskutinį žodį. Įstatymai neleidžia pateikti kaltinamajam jokių klausimų po to, kai jis pasako paskutinį žodį. Po to teisėjai palieka teismo salę ir priima galutinį sprendimą pasitarimų kambaryje.

Jei byla yra paprasta ir ją išspręsti nesunku, teisėjas ar teisėjų kolegija gali paskelbti savo sprendimą ir po pusvalandžio. Vis dėlto dažniau teisėjas ar teisėjų kolegija nustato dieną, kada sprendimas turi būti paskelbtas. Dažniausiai sprendimas yra paskelbiamas per 14 dienų po posėdžio pabaigos, tačiau kai kuriose sudėtingose ir didelėse bylose tai gali užtrukti net 45 dienas.

Kiekvienas teismo sprendimas paskelbiamas viešai, net tais atvejais, kai buvo nagrinėta neviešai. Tačiau teismas negali paviėšinti duomenų, kurie pripažinti neviešais, net jei jie yra nurodomi sprendime.

Nuosprendis yra galutinis teismo sprendimas byloje, kuriuo teismas pasako, kokius kaltinimus jis laiko įrodytais ir kokiais įrodymais tokį sprendimą grindžia. Teismas gali priimti apkaltinamąjį nuosprendį (jei nusprendžia, kad kaltinamasis yra kaltas) arba išteisinamąjį nuosprendį (jei nusprendžia, kad teisiameis yra nekaltas). Tiesa, galimas ir trečias variantas – teismas gali nutraukti bylą, jei nusprendžia, kad kaltinamasis kaltas, bet yra pakankami pagrindai atleisti jį ar ją nuo baudžiamosios atsakomybės.

Jeigu byloje buvo pareikštas civilinis ieškiny, apkaltinamajame teismo nuosprendyje taip pat nurodoma, kokią žalą kaltinamasis turi atlyginti. Kai yra priimamas išteisinamasis teismo nuosprendis, teismas gali arba atmesti civilinį ieškinį (nusprendžia, kad kaltinamasis nepadare veikų, kuriomis buvo kaltintas) arba palikti civilinį ieškinį nenagrinėtą, tuomet jis

gali būti nagrinėjamas civilinio proceso tvarka (tokį sprendimą teismas priima, jei nusprendžia, kad veikos, kuriomis kaltintas kaltinamasis, nebuvo nusikalstamos).

Nukentėjusysis turi teisę gauti nuosprendžio kopiją, tačiau tik jei pats dėl to kreipiasi į teismą. Net jeigu nukentėjusiojo nebuvo teisme tada, kai buvo skelbiamas nuosprendis, nukentėjusysis vis tiek gali paprašyti teismo, kad būtų atsiųsta nuosprendžio kopija. Įstatymai nustato, kad teismas privalo išsiųsti nuosprendžio kopiją per 5 dienas nuo prašymo gavimo dienos.

Nuosprendis įsiteisėja (pradedamas vykdyti) tik po 20 dienų nuo jo paskelbimo dienos, kai baigiasi laikas, įstatymų suteikiamas apeliaciniams skundams pateikti. Jei šis laikas praeina ir per jį nei vienas apeliacinis skundas nepateikiamas, nuosprendis pradedamas vykdyti.

c) APELIACIJOS

Nukentėjusysis ir jo atstovas gali apeliuoti kiekvieną teismo sprendimą – tiek apkaltinamąjį ir išteisinamąjį nuosprendžius, tiek nutartis atleisti kaltinamąjį nuo baudžiamosios atsakomybės ir nutraukti bylą. Visi apeliaciniai skundai teikiami tame pačiame teisme, kuris nagrinėjo bylą, tačiau šis teismas yra įpareigotas persiųsti visus apeliacinius skundus aukštesnės instancijos teismui.

Nukentėjusysis gali apeliuoti teismo sprendimą per 20 dienų po to, kai buvo paskelbtas teismo sprendimas. Šis

terminas gali būti atnaujintas jam pasibaigus, jeigu teismas, kuris priėmė nuosprendį, nutaria, kad nukentėjusysis turėjo rimtą pagrindą praleisti terminą. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nuosprendis ar nutartis nutraukti baudžiamąją bylą gali būti apeliuojami ir kitų baudžiamojo proceso dalyvių. Taip pat svarbu, kad galima atsiimti pateiktą apeliacinį skundą bet kuriuo apeliacinio proceso metu iki pasibaigs bylos nagrinėjimas apeliacine tvarka.

Apeliaciniai skundai nagrinėjami skirtinguose aukštesnės instancijos teismuose: apygardos teisme, jei skundžiamas nuosprendis buvo priimtas apylinkės teismo, ir Lietuvos Apeliaciniame Teisme, jeigu skundžiamas nuosprendis buvo priimtas apygardos teisme.

Apeliacijos yra nagrinėjamos žodinio arba rašytinio proceso tvarka. Kuri proceso tvarka bus pasirinkta priklauso nuo daugelio bylos aspektų. Vis dėlto, įstatymai nustato, kad apeliaciniai skundai turi būti nagrinėjami žodinio proceso tvarka, jei bent vienas iš baudžiamojo proceso dalyvių to reikalauja.

Kai nagrinėjami apeliaciniai skundai, byla nėra pradedama iš naujo. Nagrinėjamos tik tos aplinkybės, dėl kurių pirmos instancijos teismo sprendimas yra skundžiamas. Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad apeliacinius skundus gali pateikti keli baudžiamojo proceso dalyviai toje pačioje byloje, tad pavyzdžiui, nukentėjusiojo apeliaciniame skunde neminimi klausimai gali būti nagrinėjami, jei dėl jų apeliacinius skundus pateikė nuteistasis ar kiti baudžiamojo proceso dalyviai.

Kai aukštesnės instancijos teismas išnagrinėja visus apeliacinius skundus, jis turi pasirinkti vieną iš kelių sprendimo variantų. Pirmą, dažniausiai, teismo sprendimai, dėl kurių skundžiamasi, lieka nepakeisti. Antra, aukštesnės instancijos teismas išnagrinėjęs apeliaciją gali pakeisti priimtą pirmos instancijos teismo sprendimą arba priimti naują sprendimą. Trečia, apeliacinės instancijos teismas gali panaikinti pirmos instancijos teismo sprendimą ir grąžinti visą bylą nagrinėti tame pačiame teisme, kuris priėmė apskųstą nuosprendį.

Apeliacinės instancijos teismo sprendimai įsiteisėja nuo to momento, kai jie yra paskelbiami ir jų vykdymas turi būti pradėtas iš karto. Vis dėlto verta turėti omenyje, kad įstatymai leidžia nukentėjusiajam kreiptis dėl apeliacinio teismo sprendimo peržiūros kasacijos tvarka. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas kasacine tvarka nagrinėja bylas tik tada, jei kasaciniame skunde yra pakankamai teisinių argumentų, parodančių, kad pirmosios instancijos ir apeliacinės instancijos teismai neteisingai pritaikė baudžiamuosius įstatymus, arba, kad buvo padaryta esminių baudžiamojo proceso įstatymų pažeidimų. Tai reiškia, kad kasaciniame skunde reikia remtis ne faktinėmis bylos aplinkybėmis, bet teisiniais argumentais.

II. 2. KAS YRA KAS?

II. 2.1. Nukentėjusysis

Nusikaltimų aukos baudžiamajame procese vadinamos nukentėjusiais. Nukentėjusysis yra fizinis asmuo (žmogus), kuriam nusikalstama veika (nusikaltimu arba baudžiamuoju nusižengimu) padaryta fizinės, turtinės ar neturtinės žalos, arba nuo nusikalstamos veikos mirusio fizinio asmens šeimos narys ar artimasis giminaitis, kurie dėl to asmens mirties patyrė fizinės, turtinės ar neturtinės žalos.

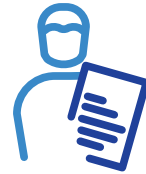

Asmuo pripažįstamas nukentėjusiuoju ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi. Teisės, kurias įstatymai suteikia pripažintiems nukentėjusiesiems atsiranda nuo to momento, kada toks nutarimas ar nutartis priimami. Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad Lietuvos Respublikos pagalbos nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiems asmenims numatytas teises turi ir nukentėję nuo nusikalstamų veikų žmonės, kurie dar nėra pripažinti nukentėjusiais baudžiamajame procese – fiziniai asmenys, kuris tiesiogiai dėl nusikalstamos veikos patyrė fizinės, turtinės ir (ar) neturtinės žalos, bei fizinių asmenų, kurie mirė dėl nusikalstamos veikos, šeimų nariai bei artimieji giminaičiai, kurie dėl to asmens mirties patyrė fizinės, turtinės ir (ar) neturtinės žalos. Tokie asmenys, pavyzdžiui, turi teisę pasirinkti asmenį, kuris dalyvautų kreipiantis į pirmojo kontakto instituciją (pavyzdžiui, į ikiteisminio tyrimo įstaigą, kuriai pateikiamas pranešimas, pareiškimas ar skundas dėl nusikalstamos veikos) ir padėtų nukentėjusiam nuo nusikalstamos veikos asmeniui suprasti ir būti suprastam.

Baudžiamojo proceso kodeksas atskirai įtvirtina nukentėjusiojo teises. Su jomis kiekvienas nukentėjusysis turi būti supažindintas prieš pradėdant pirmąją jo ar jos apklausą ikiteisminio tyrimo įstaigoje. Tačiau Baudžiamojo proceso kodeksas taip pat nustato, kad pagrindinė nukentėjusiojo pareiga yra duoti parodymus ir jis prisiekia bei atsako už melagingus parodymus kaip liudytojas.

II. 2.2. Civilinis ieškovas

Jeigu nukentėjusysis patyrė turčinę ar neturčinę žalą dėl nusikalstamos veikos, jis arba ji byloje gali pareikšti civilinį ieškinį. Šiuo atveju nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens procesinis vaidmuo yra dvigubas – jis arba ji tampa ir nukentėjusiuoju, ir civiliniu ieškovu. Tačiau

reikia turėti omenyje, kad kai kuriais atvejais baudžiamajame procese pateikti civilinį ieškinį gali ne tik nusikaltimo auka, bet ir kiti žmonės. Pavyzdžiui, juridiniai asmenys, kurie patyrė nusikalstamą žalą, negali būti nukentėjusiais, bet gali dalyvauti byloje kaip civiliniai ieškovai.

Jei žalą patyręs asmuo pareiškia civilinį ieškinį, įtariamasis arba kaltinamasis dažniausiai įgauna papildomą civilinio atsakovo statusą. Tačiau kai kuriais atvejais nusikaltimo padarytą žalą gali tekti atlyginti kitiems asmenims, kartu su įtariamoju bei kaltinamoju. Pavyzdžiui, nepilnamečio, kuris pavogė nukentėjusiojo turtą, padarytą žalą, turėtų padengti jo tėvai, o už firmos vairuotojo sukeltą eismo įvykį turėtų atsakyti jį samdžiusi firma. Civilinio atsakovo statusas yra pripažįstamas kiekvienam asmeniui, kuris įvardijamas atsakovu civiliniame ieškinyje.

II. 2.3. Liudytojas

Liudytoju gali būti kiekvienas asmuo, apie kurį yra duomenų, kad jis gali žinoti kokių nors reikšmės turinčių aplinkybių, kurios padėtų išspręsti bylą. Tam tikra prasme liudytojais dažnokai yra netiesioginės nusikalstamos veikos aukos, nes dažnai yra skausminga patirtis vien tik pamatyti kaip daroma nusikalstama veika.

Kiekvienas liudytojas, šaukiamas į apklausą, privalo atvykti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro arba teismo nurodytu laiku ir privalo atsakyti į visus užduodamus klausimus teisingai. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad įtariamą ir kaltinamą šeimoms nariai bei artimieji giminaičiai gali atsisakyti duoti parodymus arba atsisakyti atsakyti į tam tikrus pateiktus klausimus. Tačiau jie vis tiek privalo atvykti pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ar teismą, jei yra šaukiami apklausai.

Teisminio nagrinėjimo metu liudytojams draudžiama būti teismo salėje, kol jie dar nėra davę parodymų, taigi jie turėtų luktelėti nurodytoje laukimo vietoje ir įeiti į teismo salę tik tada, kai pakviečiami duoti parodymus. Liudytojo apklausos teisme laikui kaltinamasis gali būti laikinai pašalintas iš teismo salės, jei teismas nusprendžia, kad kaltinamojo akivaizdoje liudytojas gali neatskleisti visos tiesos. Tokiais atvejais kaltinamajam sudaromos galimybės stebėti apklausą iš kitos patalpos ir pateikti klausimus liudytojui – klausimai perduodami teisėjui, kuris privalo juos užduoti.

Apklausų metu liudytojais privalo atsakyti į visus užduotus klausimus. Melagingi liudytojo parodymai laikomi nusikaltimu.

Kiekvienas gali būti baudžiamas už tai, kad davė melagingus parodymus – nesakė tiesos žinodamas, kad jis ar ji meluoja. Tačiau niekas negali nei teisiškai, nei kaip nors kitaip smerkti liudytojo už tai, kad jis ar ji kažkurių nusikalstamos veikos detalių nepprisimena.

II. 2.4. Nukentėjusiojo įgaliotasis atstovas

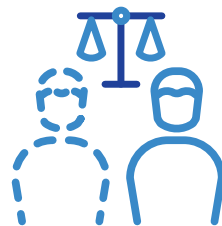
Įgaliotasis nukentėjusiojo atstovas yra teisininkas, kuris teikia teisinę pagalbą nukentėjusiajam ir atstovauja jį ar ją viso baudžiamojo proceso metu. Kai kuriose bylose (bylose susijusios su nusikaltimais sveikatai, laisvei, seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, taip pat bylose, kuriose nukentėjusieji yra nepilnamečiai) privaloma, kad nukentėjusieji turėtų įgaliotąjį atstovą. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras arba teisėjas gali nuspręsti, kad nukentėjusiojo interesai reikalauja įgaliotojo atstovo dalyvavimo ir kitose bylose. Jei taip nusprendžiama, nukentėjusysis negali atsisakyti įgaliotojo atstovo paslaugų.

Nukentėjusysis gali pasirinkti, kas bus jo ar jos įgaliotasis atstovas. Įprastai įgaliotojo atstovo funkcijas atlieka advokatai arba jų padėjėjai. Verta atkreipti dėmesį į tai, kad didesnėje dalyje bylų nukentėjusieji turi teisę gauti nemokamą teisinę pagalbą. Kai kuriais atvejais, jei ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras arba teisėjas sutinka, nukentėjusysis gali pasikviesti įgaliotuoju atstovu bet kurį kitą asmenį, turintį aukštąjį teisinį išsilavinimą.

II. 2.5. Nukentėjusiojo atstovas pagal įstatymą

Nukentėjusiųjų atstovai pagal įstatymą yra žmonės, kurie yra įstatymų įpareigoti pasirūpinti nukentėjusiuoju – tėvai, įtėviai, nepilnamečių ir neveiksnių asmenų globėjai ir rūpintojai. Žmonės, kurie nėra nepilnamečiai ar neveiksnūs, gali turėti atstavą pagal įstatymą, jeigu ikiteisminio

tyrimo pareigūnas, prokuroras ar teisėjas nusprendžia, kad kyla tam tikrų kliūčių (amžius, liga ir pan.), kurios trukdo nukentėjusiajam pasinaudoti turimomis teisėmis.

Nukentėjusiųjų atstovai pagal įstatymą netampa baudžiamojo proceso dalyviais automatiškai.

Ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras arba teismas turi leisti jiems dalyvauti baudžiamajame procese. Jei ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras arba teismas pripažįsta, kad atstovo pagal įstatymą dalyvavimas byloje gali pakenkti nukentėjusiojo interesams ar pakenkti bylos tyrimui, o nukentėjusysis yra nepilnametis arba neveiksnus, atstovu pagal įstatymą gali būti paskirtas bet kuris kitas asmuo.

Atstovai pagal įstatymą gali lydėti nukentėjusįjį kiekviename ikiteisminio tyrimo ir teismo žingsnyje. Jų pagrindinė pareiga yra palaikyti nukentėjusįjį ir padėti jam ar jai susigaudyti kas vyksta procese.

II. 2.6. Psichologas

Įstatymai nustato, kad psichologas privalo dalyvauti visose apklausose (ir ikiteisminio tyrimo metu, ir teismo nagrinėjimo metu), kada yra apklausiami mažamečiai nukentėjusieji arba

liudytojai, taip pat – nepilnamečiai nukentėjusieji ir liudytojai nusikaltimų gyvybei, sveikatai, seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui ir kai kurių kitų nusikaltimų bylose.

Bylos dalyviai gali paprašyti psichologo dalyvavimo ir kiekvienoje kitoje byloje, jei nukentėjusysis ar liudytojas yra nepilnametis. Jei toks prašymas pateikiamas, jis privalo būti tenkinamas.

Bylos dalyviai taip pat gali paprašyti, kad psichologas dalyvautų ir kai yra apklausiami nepilnamečiai įtariamieji ir kaltinamieji. Šių prašymų tenkinimas taip pat yra privalomas.

Psichologas turi padėti ikiteisminio tyrimo pareigūnams, prokurorams ir teisėjams suformuluoti klausimus, kuriuos galėtų suprasti ir dėl kurių nebūtų traumuojami mažamečiai ir nepilnamečiai nukentėjusieji ir liudytojai.

II. 2.7. Valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas

Įstatymai nurodo, kad valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas turi dalyvauti visose apklausose (ir ikiteisminio tyrimo, ir teismo nagrinėjimo metu), kai apklausiami mažamečiai nukentėjusieji ir liudytojai, taip pat – nepilnamečiai nukentėjusieji ir liudytojai nusikaltimų gyvybei, sveikatai, seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui ir kai kurių kitų nusikaltimų bylose.

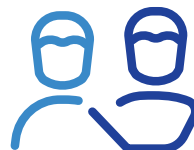
Bylos dalyviai gali paprašyti valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovo dalyvavimo ir kiekvienoje kitoje byloje, jei nukentėjusysis ar liudytojas yra nepilnametis. Jei toks prašymas pateikiamas, jis privalo būti tenkinamas.

Bylos dalyviai taip pat gali paprašyti, kad valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas dalyvautų ir kai yra apklausiami nepilnamečiai įtariamieji ir kaltinamieji. Šių prašymų tenkinimas taip pat yra privalomas.

Pagrindinė valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovų užduotis yra apklausų metu stebėti, ar yra gerbiamos vaiko teisės ir interesai. Jie patys nedalyvauja apklausose ir jas stebi iš kito kambario. Tačiau įstatymai leidžia valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovui paprašyti apklausą atliekančių pareigūnų, kad užduotų konkrečius klausimus nukentėjusiajam ar liudytojui, taip pat leidžia pateikti prašymus dėl visų kitų apklausos aspektų (pavyzdžiui, prašymą daryti pertrauką apklausoje, atnešti nukentėjusiajam ar liudytojui stiklinę vandens ir t. t.).

II. 2.8. Nukentėjusį lydintis asmuo

Kiekvienas nukentėjusysis gali paprašyti bet kurio žmogaus, kad jam ar jai padėtų ir būtų kartu ikiteisminio tyrimo ar teismo nagrinėjimo metu. Lydintis asmuo gali dalyvauti nukentėjusiojo apklausose, neviešuose teismo posėdžiuose ir atliekant kitus baudžiamojo proceso veiksmus, kada dalyvavimas pašaliniams asmenims yra draudžiamas. Įstatymai nereikalauja, kad lydinčio asmens statusas būtų kaip nors formaliai pripažįstamas, tačiau ikiteisminio tyrimo

pareigūnas, prokuroras ar teisėjas gali uždrausti lydinčiam asmeniui dalyvauti procese ar atskiruose jo veiksmuose, jei mato, kad jis ar ji gali kelti pavojų nukentėjusiojo interesams arba pakenkti bylai.

II. 2.9. Teismo savanoriai

Teismo savanoriai pasitelkiami kai kuriuose Lietuvos teismuose, tačiau ne visuose. Savanoriai suteikia nukentėjusiesiems ir kitiems proceso dalyviams visą reikiamą informaciją ir paramą – informaciją apie jų teises ir pareigas, patarimus kaip išspręsti techninius klausimus (pavyzdžiui, kur parkuoti automobilį, kaip rasti reikiamą salę teisme, ir kt.), ir, svarbiausia – suteikia emocinę paramą nukentėjusiesiems ir liudytojams.

II. 2.10. Pagalbos aukoms specialistas

Pagalbos aukoms specialistas – Pagalbos nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiems asmenims akredituotos tarnybos specialistas, teikiantis informaciją, konsultacijas ir (ar) paslaugas nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiems asmenims atsižvelgiant į individualius nukentėjusių asmenų poreikius, dėl padarytos nusikalstamos veikos atsiradusius poreikius ir nusikalstamos veikos pobūdį. Viena iš pagalbos aukoms specialisto funkcijų – nukentėjusio asmens prašymu organizuoti jo palydėjimą į kitas įstaigas ir organizacijas, taip pat ir į baudžiamosios justicijos sistemos įstaigas (ikiteisminio tyrimo įstaigas ir teismą).

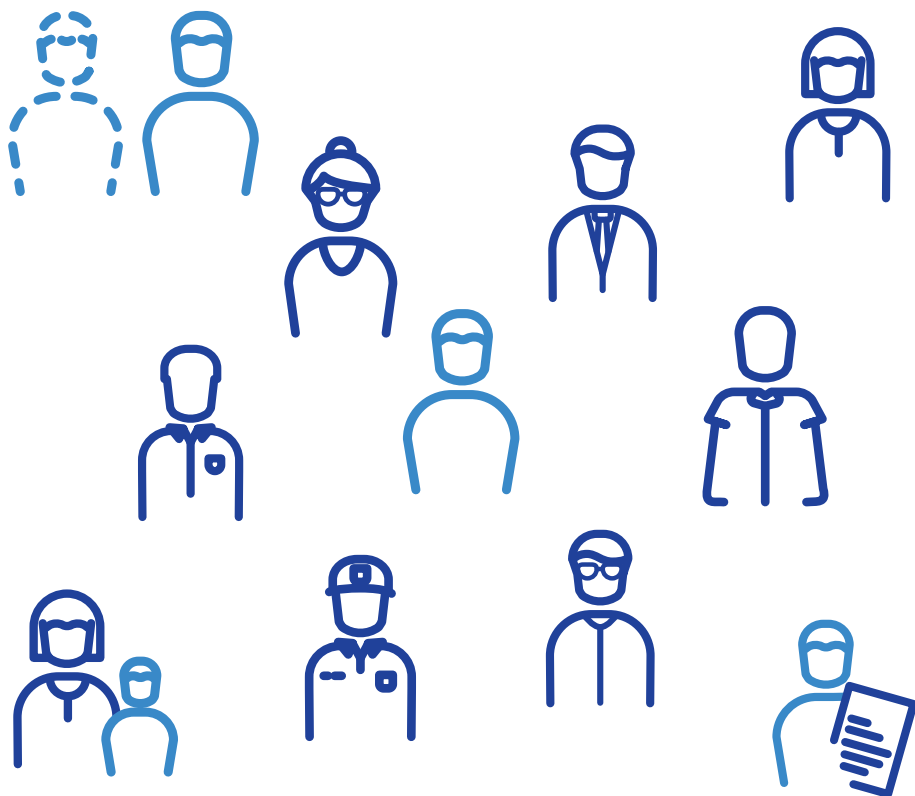
Pagalbos aukoms specialistai yra tinkamai pasirengę, todėl geba suprasti kaip jaučiasi nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys, ką jie patiria po nusikalstamos veikos. Tad pagrindinė pagalbos aukoms specialisto užduotis – pagelbėti nusikalstamų veikų aukoms įveikti ar bent sušvelninti patirtą nusikalstamos veikos poveikį. Siekdami šio tikslo pagalbos aukoms specialistai teikia įvairių formų pagalbą nusikalstamų veikų aukoms, pavyzdžiui, emocinę, psichologinę ar teisinę paramą, padeda spręsti praktines nusikalstamos veikos nulemtas problemas (pavyzdžiui, padeda kreipiantis socialinių pašalpų ir pan.).

Tam, kad galėtų atlikti šias funkcijas, pagalbos aukoms specialistai turi būti įgiję atitinkamus profesinius ir asmeninius įgūdžius. Labai svarbu, kad jie turėtų įgiję aukštąjį išsilavinimą kurioje nors iš sričių, tiesiogiai susijusių su nusikalstamų veikų aukų poreikiais (psichologijos, teisės, socialinio darbo ar kitoje artimoje srityje). Tačiau to nepakanka. Svarbu, kad pagalbos aukoms specialistai būtų baigę specialius pagalbos nukentėjusiems nuo nusikalstamų veikų kursus. Taigi pagalbos aukoms specialistai turi būti įsigilinę į viktimizacijos pasekmių, aukų reagavimo į nusikalstamas veikas, teikiamų socialinių paslaugų klausimus ir gebėti teikti informaciją šiais klausimais.

Asmeniškai, pagalbos aukoms specialistai turi gebėti išklaudyti nusikalstamų veikų aukas, suprasti jų pažeidžiamumą ir suteikti emocinę paramą, gebėti priimti visa, kuo nusikalstamų veikų aukos nori pasidalinti ir pripažinti, kad yra dalykų, apie kuriuos aukos nenori pasakoti, gerbti aukų sprendimus net tada, kai jie pagalbos aukoms specialisto nuomone prieštarauja paties nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens interesams.

Bendraujant su baudžiamosios justicijos sistemos institucijų pareigūnais nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys gali būti lydimi pagalbos aukoms specialistų. Tokie situacijose nusikalstamų veikų aukoms svarbu žinoti kokie teisiniai procesai ir sprendimai jų laukia, itin svarbu, kad šalia būtų žmogus, kuriuo auka gali pasikliauti. Pagalbos aukoms specialistai tokiais atvejais turėtų padėti nukentėjusiems nuo nusikalstamų veikų asmenims susiorientuoti baudžiamosios sistemos institucijų koridoriuose, paaiškinti jiems baudžiamojo proceso eigą ir ypatumus, atsakyti į nusikalstamų veikų aukoms kylančius klausimus ir abejones.

III.

KODĖL REIKIA LYDĖTI NUKENTĖJUSIŲJŲ BAUDŽIAMOJO PROCESO METŲ?

Nors nukentėjusieji skirtingai reaguoja į nusikalstamas veikas, dauguma jų išgyvena emocinius ir psichologinius pokyčius, įskaitant ir tokius jausmus kaip nerimas, gėda ar neteisingumo jausmas. Nukentėjusiesiems įprastai trūksta žinių apie baudžiamąjį procesą ir ką galima juo pasiekti, o pati teisinė sistema neužtikrina tinkamo bei jautraus elgesio su nukentėjusiais. Toks netinkamas elgesys didina nukentėjusiųjų nerimą bendraujant su teisėsaugos pareigūnais ar dalyvaujant baudžiamajo proceso veiksmuose.

Naujausi Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūros atlikti tyrimai (2019 m.) parodė, kad daugelis asmenų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų, nebuvo informuoti apie galimybę turėti lydintį asmenį, kuriuo jie pasitiki. O tais atvejais, kai nukentėjusieji žinojo apie savo teisę turėti lydintį asmenį – pagalbą aukoms teikiantį specialistą, šiems specialistams ne visada buvo leidžiama kartu su nukentėjusiuoju dalyvauti teismo procesinių veiksmų atlikimo vietoje. Nukentėję asmenys taip pat nurodė jautę, jog jiems buvo nepakankamai leista įsitraukti į baudžiamąjį procesą.

Minėtame tyrime nurodoma, kad nukentėję asmenys, kalbėdami apie baudžiamąjį procesą ir jo metu patirtą stresą, ne kartą pabrėžė lydinčio asmens svarbą. Nukentėjusieji teigiamai vertino teikiamą pagalbą rengiantis teismo procesui, pavyzdžiui, galimybę susipažinti su teismo sale, sužinoti apie įvairių proceso dalyvių užimamas vietas teismo salėje ar jų parodymų eiliškumą.

Kalbant apie nukentėjusiųjų teises reikia pabrėžti prieštarigus aukos, kaip liudytojo ir proceso šalies, vaidmenis. Tikimasi, kad nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo pateiks nešališkus parodymus, tačiau nukentėjusieji, nors ir turi žinių apie įvykio aplinkybes, teikiant parodymus dažnai jaučia didelį nerimą, o tai gali sukelti antrinę viktimizaciją. Todėl pagalbą aukoms teikiantis specialistas turi paruošti nukentėjusį asmenį šiai patirčiai – suteikti emocinę paramą, sudaryti sąlygas teikti parodymus kuo objektyviau ir tiksliau. Visa tai proceso pabaigoje lemia, jog nukentėję asmenys gali jaustis prisidėję prie nusikalstamos veikos atskleidimo ir būti labiau patenkinti proceso rezultatais.

Kadangi teisėsaugos institucijos, pareigūnai, advokatai ir kiti proceso veikėjai į nukentėjusį asmenį dažniausiai žiūri tik kaip į liudytoją, labai svarbu, kad kiekviename baudžiamojo proceso etape toks asmuo būtų lydimas pagalbos aukoms specialisto, kuris padėtų užtikrinti nukentėjusiojo teises. Mokymuose, skirtuose pagalbos aukoms specialistų paruošimui, jie įgyja tinkamą pasirengimą ginti nusikalstamos veikos aukų teises, kai jų tinkamai neužtikrina baudžiamosios justicijos sistemos institucijos.

Pagalbos aukoms specialistas turi paruošti nusikalstamos veikos auką procesiniams veiksams, informuoti kokio tipo klausimų galima tikėtis, atkreipti aukos dėmesį į tai, kodėl svarbu atsakinėti į užduotus klausimus tiksliai bei konkrečiai.

Svarbu išlaikyti pusiausvyrą tarp aukos emocinės būsenos stabilumo užtikrinimo ir teisingumo siekių baudžiamojo proceso metu. Pusiausvyrą išlaikyti padeda lydinčio asmens paskyrimas, kurio pagrindinis tikslas užtikrinti, kad nukentėjusysis proceso

metu nepatirtų antrinės viktimizacijos, kuri žalinga pačiam baudžiamajam procesui. Šį tikslą galima pasiekti susitelkiant į tris aspektus:

- I) skatinti veiksmingą pagalbą nukentėjusiesiems baudžiamojo proceso metu;
- II) prisidėti prie nukentėjusiųjų patiriamo nerimo mažinimo proceso metu;
- III) skatinti veiksmingą nukentėjusiųjų teisių įgyvendinimą baudžiamajame procese.

Pagalbos aukoms specialistas gali ne tik suteikti emocinę paramą. Jei nukentėjusiajam pasireiškia potrauminio streso sutrikimas, pagalbos aukoms specialistas padėti jam išvengti simptomų pasunkėjimo, supažindinti nukentėjusį su teismų sistema, paruošti susidūrimui su kaltininku ir jo advokatu, bet taip pat ir suteikti teisinės bei praktinės informacijos, taip įgalindamas nukentėjusį priimti labiau pagrįstus sprendimus.

Lydymas nukentėjusysis yra geriau pasirengęs susidūrimui su baudžiamosios justicijos sistemos institucijomis, labiau linkęs bendradarbiauti, prisidėti prie proceso ir įrodymų rinkimo, kas galiausiai lemia baudžiamojo proceso veiksmingumą.

Nusikalstamų veikų aukos vertina santykius su pagalbos aukoms specialistu, nes jie pagrįsti pasitikėjimu, įsipareigojimu ir konfidencialumu, o tai leidžia daryti išvadą, kad pagalbos aukoms organizacijos įprastai būna geriau pasirengusios teikti aukoms

pagalbą ir palydą nei valdžios institucijos.

Nukentėjusiųjų palyda baudžiamosios bylos metu turi keletą teigiamų aspektų: tinkamas specialisto reagavimas į aukos išgyvenimus ir pagalba teismo proceso metu gali padėti nukentėjusiajam išvengti potrauminio streso simptomų pasunkėjimo, pakartotinių apklausų ar kitų nebūtinų procedūrų ribojimas sumažina antrinės viktimizacijos tikimybę. Palyda taip pat lemia geresnę pateiktų įrodymų kokybę bei didesnę tikimybę, kad bus išaiškinta nusikalstama veika. Visi šie teigiami aspektai padeda užtikrinti efektyvesnę baudžiamosios justicijos sistemos veikimą.

Į teisinę sistemą įtraukus visapusiškas pagalbos paslaugas, įskaitant nukentėjusiųjų lydėjimą, galima pasiekti teigiamų rezultatų, kadangi nukentėję asmenys gali tvirčiau jaustis susidūrus su teisėsaugos institucijomis. O pagalbos aukoms specialisto teikiama specializuota pagalba nukreipta į nusikalstamos veikos aukos poreikius ir į ryšio stiprinimą tarp visų baudžiamojo proceso dalyvių, sudaro sąlygas sklandesniam bendravimui bei prisideda prie pagalbos aukoms paslaugų užtikrinimo teismų sistemoje.

III. 1. KADA BAUDŽIAMAJAME PROCESSE GALI DALYVAUTI NUKENTĖJUSIŲJŲ LYDINTIS ASMUO?

III. 1.1. Lietuvos nukentėjusiųjų asmenų palydos sistema

Baudžiamojo proceso kodeksas reglamentuoja nukentėjusiųjų lydėjimą, kurį gali teikti pagalbos centre dirbantis pagalbos aukoms specialistas ar kitas nukentėjusiojo pasirinktas asmuo. Tačiau nukentėjusįjį lydinčio asmens statusas kodekse plačiau

nereglamentuojamas, o pagalbos aukoms specialistai išvis nėra minimi.

Baudžiamojo proceso kodeksas nustato, kad kiekvienas nukentėjusysis turi teisę būti lydimas bet kurio pasirinkto asmens kol vyksta ikiteisminis tyrimas ir teisminis nagrinėjimas. Prieš pirmąją nukentėjusio asmens apklausą ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar teisėjas turi informuoti nukentėjusįjį apie jo teisę turėti lydintį asmenį. Lydintis asmuo gali dalyvauti nukentėjusiųjų apklausose, neviešuose teismo posėdžiuose ir kitose baudžiamojo proceso instancijose, kur ribojimas pašalinių asmenų dalyvavimas. Įstatymai nereikalauja oficialiai pripažinti lydinčiam asmeniui tokį jo procesinį statusą, tačiau ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar teisėjas gali uždrausti lydinčiam asmeniui dalyvauti procesiniuose veiksmuose, jei lydinčio asmens buvimas galėtų kelti pavojų nukentėjusiojo interesams byloje arba pačiai bylai.

Baudžiamojo proceso kodeksas taip pat reglamentuoja nukentėjusiųjų atstovų pagal įstatymą teises ir pareigas. Tokie asmenys yra įpareigoti rūpintis nukentėjusiais, pavyzdžiui, tėvai, įtėviai, globėjai ir rūpintojai. Asmenys, kurie yra pilnamečiai ir veiksniūs gali turėti teisėtą atstovą, jei ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar teisėjas nusprendžia, kad egzistuoja tam tikros kliūtys (amžius, liga ir panašios), kurios trukdo visapusiškai įgyvendinti nukentėjusiojo teises. Atstovai pagal įstatymą turi lydėti nukentėjusiuosius kiekviename ikiteisminio tyrimo ir teismo nagrinėjimo žingsnyje. Šie atstovai turi tokias pat procesines teises ir pareigas kaip ir jų atstovaujamas asmuo (nukentėjusysis). Baudžiamojo proceso kodeksas numato, kad

nukentėjusiųjų atstovai pagal įstatymą netampa baudžiamojo proceso dalyviais automatiškai. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras arba teismas turi leisti jiems dalyvauti baudžiamajame kodekse. Jei ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras arba teismas pripažįsta, kad atstovo pagal įstatymą dalyvavimas byloje gali pakenkti nukentėjusiojo interesams ar pakenkti bylos tyrimui, o nukentėjusysis yra nepilnametis arba neveiksnus, atstovu pagal įstatymą gali būti paskirtas bet kuris kitas asmuo.

IV. PAGALBOS AUKOMS SPECIALISTO VAIDMUO BAUDŽIAMAJAME PROCESSE

Galvojant apie tai, kokį poveikį nusikalstamos veikos turi aukoms, labai svarbu, kad baudžiamojo proceso metu su nukentėjusiais būtų asmuo, kuris galėtų juos lydėti procesinių veiksmų metu ir suteikti pagalbą, kartu padėdamas nukentėjusiajam atsigauti po išgyvento įvykio. Specialistai, lydėdami nukentėjusiuosius, užtikrina, kad jie patirtų kuo mažiau papildomo nerimo bei gautų visą reikalingą informaciją apie procesinius veiksmus ir baudžiamajame procese dalyvaujančius asmenis. Kad galėtų suteikti tokią pagalbą, pagalbos aukoms specialistai turi įgiję specifinių reikiamų žinių ir praktinės patirties, tad yra pasiruošę suteikti nukentėjusiajam reikiamą pagalbą bei užtikrinti, kad procesinių veiksmų metu nebūtų pažeidžiamos nusikalstamų veikų aukų teisės.

Tiksliau tariant, pagalbos aukoms specialistas atlieka dvigubą vaidmenį lydėdamas auką baudžiamojo proceso metu:

- Aukos paruošimas baudžiamajam procesui ir pagalba bendraujant su baudžiamosios justicijos sistema. Pavyzdžiui, informacijos apie turimas teises pateikimas nukentėjusiajam lengvai suprantamu būdu; praktinė informacija kaip šiomis teisėmis galima pasinaudoti bei kokios paslaugos yra prieinamos nukentėjusiesiems; suorganizuojamas susipažinimas su teismo posėdžių sale prieš teismo posėdį; užtikrinimas, kad nukentėjusiajam nereikėtų akis į akį susitikti su kaltininku arba, jei tai neišvengiama, paruošti nukentėjusįjį tokiam susitikimui; paaiškinimai apie tai, kas vyks proceso metu ir pan.
- Padėti nukentėjusiesiems per apklausas, nes tuo metu jie yra ypač pažeidžiami. Pavyzdžiui: pasirūpinti, kad teismo posėdžių salė nekeltų papildomo streso ir joje būtų užtikrinama saugi, tad ir patikimus parodymus užtikrinanti, apklausa; užtikrinti, kad apklausa būtų atliekama laikantis visų reikalavimų, kurie keliami įvairių raidos stadijų vaikų apklausoms; užtikrinti, kad klausimai būtų pateikiami neagresyviu, traumos prisiminimų neiššaukiančiu būdu, kadangi tai gali sukelti antrinę nukentėjusiojo viktimizaciją; ir, galiausiai, užtikrinti, kad auka pilnai suprastų užduotus klausimus. Tai darydamas pagalbos aukoms specialistas padeda ne tik nukentėjusiajam, bet ir prisideda prie geresnės atliekamo procesinio veiksmo kokybės.

Galimas pagalbos aukoms specialisto įsikišimas į nukentėjusiojo apklausą yra problematiškas, kadangi turi būti išlaikytas nukentėjusiojo pateikiamų atsakymų spontaniškumas. Visgi pagalbos aukoms specialistas gali paprašyti, kad užduoti klausimai būtų pakartoti ar patikslinti, paprašyti pertraukos, jei nukentėjusysis pasidaro pernelyg neramus ar jaučiasi sumišęs. Kartais teisėjai leidžia pagalbos aukoms specialistui perfrazuoti klausimus, kad nukentėjusysis geriau juos suprastų.

Tam, kad būtų užtikrintas posėdžio sklandumas, pagalbos aukoms specialistas prieš posėdį turi paklausti teisėjo, kokie specialisto veiksmai posėdžio metu yra leistini. Susitarimas prieš teismo posėdžio pradžią padės išvengti situacijų, kai teismui gali tekti paprašyti pagalbos aukoms specialisto palikti teismo posėdžio salę, nes jis trukdo apklausai. Labai svarbu, kad pagalbos aukoms organizacijos palaikytų gerus santykius su baudžiamosios justicijos sistemos institucijomis ir jų darbuotojais, kad būtų galima lengviau suorganizuoti tokius susitarimus. Svarbu, kad, jei kiltų poreikis, pagalbos aukoms specialistas galėtų kreiptis į teisėją ar atitinkamą kitą baudžiamosios justicijos sistemos pareigūną ir juos informuoti apie nukentėjusiojo poreikius bei aptarti galimą aktyvesnį pagalbos aukoms specialisto dalyvavimą apklausoje.

Kai teismas skiria ekspertą, turintį atlikti teismo medicinos ekspertizę, pagalbos aukoms specialisto darbas yra užtikrinti šio eksperto nešališkumą. Kilus pagrįstoms abejonėms dėl galimo šališkumo, pagalbos aukoms specialistas apie tai turi pranešti teisėjui ar kitam atitinkamam baudžiamosios justicijos sistemos pareigūnui.

Pagalbos aukoms specialistas taip pat gali padėti nukentėjusiajam pasiteiraudamas apie dėl dalyvavimo procesiniuose veiksmuose patirtų išlaidų kompensavimą.

Pasibaigus baudžiamajam procesui, pagalbos aukoms specialistas turi pakartotinai susisiekti su nukentėjusiuoju ir įvertinti ar jam reikalinga tęstinė ar kitokio tipo pagalba. Tai įtvirtina suvokimą, kad teikiama pagalba yra labiau susijusi su nukentėjusiojo poreikiais, o ne tik baudžiamuoju procesu.

V. PASIRUOŠIMAS PROCESINIAMS VEIKSMAMS

V. 1. PASIRUOŠIMO APŽVALGA

Pradedant pasiruošimą teismo procesui pagalbos aukoms specialistas turi apmąstyti tris veiksnius:

- Tam, kad būtų galima pradėti pasiruošimą, svarbu žinoti, kaip jaučiasi nukentėjusysis ir tai, kaip jis įsivaizduoja savo dalyvavimą procese;
- Kartais neįmanoma nukentėjusiojo paruošti iš anksto, tad pagalbos aukoms specialistas turi pasiruošti visas planuotas veiklas su nukentėjusiuoju atlikti per trumpą kontaktui skirtą laiką iki procesinio veiksmo pradžios;
- Nukentėjusiųjų paruošimas turi būti pritaikomas pagal jų poreikius.

Bet kuriuo atveju, pirmasis nukentėjusiojo paruošimo žingsnis yra pirmasis pagalbos aukoms specialisto kontaktas su nukentėjusiuoju. Kai kurie nukentėjusieji dėl palydos kreipiasi tiesiogiai į organizacijas, teikiančias pagalbą nusikalstamų veikų aukoms, nepaisydami to, ar jie iš tos organizacijos jau gauna pagalbą, ar ne. Jei nukentėjusysis kreipiasi pats, pagalbos aukoms specialistas turi galimybę su nukentėjusiuoju susipažinti prieš procesinio veiksmo pradžią ir sukurti stipresnę abipusę pasitikėjimą.

Kitais atvejais baudžiamosios justicijos institucija susisiečia su organizacija, kuri teikia pagalbą, kad ši procese dalyvausiančiam nukentėjusiajam skirtų palydintį pagalbos aukoms specialistą. Kai nukentėjusiojo palydos prašo ne pats nukentėjusysis, pagalbos aukoms specialistas apie jį neturi jokių žinių ir, deja, pasitaiko ir tokių atvejų, kai atitinkama baudžiamosios justicijos institucija nukentėjusiojo neinformuoja apie tai, kad jam paskirtą pagalbos aukoms specialistas, kuris kartu dalyvaus atliekant atitinkamą procesinį veiksmą. Siekiant tinkamai pasirengti procesiniam veiksmui pagalbos aukoms specialistas turi susipažinti su šia informacija:

- Trumpa viktimizacijos istorija. Susipažinimas su situacija leidžia pagalbos aukoms specialistui geriau orientuotis, išvengti nereikalingų klausimų, kurie galėtų nukentėjusiajam sukelti antrinę viktimizaciją. Taip pat jei organizacija turi daugiau pagalbos aukoms specialistų, kurie yra sukaupę daugiau žinių kaip reikėtų dirbti su specifinių nusikalstamų veikų aukomis, atsakant į užklausą dėl palydėjimo gali būtų pasirenkami labiau tai situacijai tinkantys darbuotojai.
- Informacija apie nukentėjusiojo santykius su kaltininku.

Jei nukentėjusysis jau gauna pagalbą iš organizacijos teikiančios pagalbą nusikaltimo aukoms, bet baudžiamosios justicijos institucija pasirenka pateikti prašymą dėl lydinčio specialisto paskyrimo kitai organizacijai, baudžiamosios justicijos institucijos skirtas pagalbos aukoms specialistas turi susisiekti su ta organizacija, kuri jau teikia paramą nukentėjusiajam ir įsitikinti, kad ta organizacija turi pagalbos aukoms specialistą, kuris galėtų lydėti nukentėjusįjį atliekant procesinį veiksmą.

Po pirmo kontakto su nukentėjusiuoju, pagalbos aukoms specialistas turi įvykdyti kitus nukentėjusiojo parengimo etapus: įvertinti nukentėjusiojo asmeninę patirtį ir nusikalstamos veikos aplinkybes, sužinoti kaip jaučiasi nukentėjęs asmuo, kokie yra jo poreikiai, ar jis atitinka pažeidžiamo asmens kriterijus ir pan. Svarbu, kad kiekvienas nukentėjusysis būtų įvertinamas prieš pagalbos aukoms specialistui pradėdant jo paruošimą.

V. 1.1. Susipažinimas su viktimizacijos istorija

Po pirmojo kontakto su nukentėjusiuoju pagalbos aukoms specialistas turi įvertinti nukentėjusiojo asmeninę patirtį ir nusikalstamos veikos aplinkybes, emocinę būseną bei tai, ar nukentėjusiajam negresia fizinis ar ekonominis pavojus. Šio įvertinimo dėka pagalbos aukoms specialistas turės pakankamai žinių, kad nuspręstų, ar nukentėjusysis atitinka pažeidžiamo asmens kriterijus. Jei pagalbos aukoms specialistas mano, kad nukentėjusysis yra pažeidžiamas, pagalbos aukoms specialistas turėtų baudžiamosios justicijos institucijai pateikti pagrįstą prašymą pripažinti tokį nukentėjusiojo pažeidžiamumo statusą.

Kai įmanoma, nukentėjusiųjų apklausas turėtų atlikti ikiteisminio tyrimo teisėjai, kad teismo posėdžio galima būtų tik perskaityti nukentėjusiojo parodymus ir jam nereikėtų susitikti su kaltininku.

V. 1.2. Darbo metodo pasirinkimas pagal nukentėjusiojo situaciją

Po 5.1.1. dalyje minėto vertinimo pagalbos aukoms specialistas, atsižvelgdamas į nukentėjusiojo viktimizacijos istoriją, įvertina nukentėjusiojo poreikius ir atitinkamai parenka darbo metodiką, kad galėtų geriau padėti nukentėjusiajam.

V. 1.2.1.

Darbas su vaikais ir jaunuoliais

Jei nukentėjusysis yra nepilnametis, pirmasis kontaktas turėtų būti su jo tėvais ar globėjais. Šio kontakto metu pagalbos aukoms specialistas turi paaiškinti tėvams ar globėjams, kodėl nukentėjusiojo palyda yra svarbi. Pagalbos aukoms specialistas taip pat turėtų pasistengti nuraminti tėvus ar globėjus bei surinkti visą įmanomą faktinę informaciją apie patirtą nusikalstamą veiką bei vaiko vaidmenį jos metu. Tokia informacija padeda pagalbos aukoms specialistui vengti temų, kurios sustiprintų vaiko jaučiamą nerimą dėl kontakto su nepažįstamu specialistu.

V. 1.2.2.

Darbas su negalią turinčiais asmenimis

Pagalbos aukoms specialistas būtinai turi atsižvelgti į nukentėjusiųjų turimas negalias. Pavyzdžiui, fizinė negalia gali paveikti nukentėjusiojo mobilumą ir apsunkinti jo atvykimą į baudžiamosios justicijos instituciją. Nors nukentėjusysis įprastai jau būna susitikęs su teisėsaugos pareigūnais anksčiau ir pastarieji žino apie nukentėjusiojo fizinę negalią, labai svarbu, kad pagalbos aukoms specialistas taip pat žinotų apie visus fizinius sunkumus su kuriais gali susidurti nukentėjusysis bei informuotų baudžiamosios justicijos institucijos darbuotojus apie poreikį atsižvelgti į nukentėjusiojo negalią. Jei nukentėjusysis turi protinę negalią, jam gali būti reikalinga specializuota parama, tad žinodamas apie tokį poreikį, pagalbos aukoms specialistas gali tinkamai paaiškinti nukentėjusiajam reikalingą informaciją.

V. 1.2.3. Darbas su skirtingų kultūrų ir tikėjimų nukentėjusiais

Vertinant nukentėjusiojo poreikius bei planuojant jo palydėjimą, svarbu atsižvelgti ir į nukentėjusiojo skirtingą kultūrinę kilmę ir tikėjimą. Pagalbos aukoms specialistas turi žinoti, jei dėl kitokios nukentėjusiojo kultūros ar tikėjimo jam reikalingas specializuotas paruošimas teismo procesui. Pavyzdžiui, gali tekti detaliau paaiškinti nacionalinę baudžiamojo proceso sistemą, jei nukentėjusysis anksčiau buvo susidūręs su kitos kultūros baudžiamojo proceso sistema.

Tam tikrose situacijose, tokiose kaip lytinių organų sužalojimai ar priverstinės santuokos, pagalbos aukoms specialistas, tam kad galėtų suteikti tinkamą paramą ir palydą, turi būti itin dėmesingas nukentėjusiajam bei turėti daugiau specifinių žinių ir patirties suteikiant paramą nukentėjusiesiems nuo panašių nusikalstamų veikų.

Pagalbos aukoms specialistas taip pat turi būti atidus ir suprasti, kad kiti baudžiamojo proceso dalyviai gali neturėti informacijos apie nukentėjusiojo kultūrą ar tikėjimą. Tokiu atveju, pagalbos aukoms specialistas turėtų suteikti daugiau informacijos prokurorui, advokatams ir teisėsaugos pareigūnams apie tinkamą elgesį su kitos kultūros ar tikėjimo atstovais.

V. 1.3. Nukentėjusiųjų emocijos

Šis žingsnis yra universalus – pagalbos aukoms specialistas turi išsiaiškinti kaip jaučiasi nukentėjusysis. Tai padaroma pokalbio metu pagalbos aukoms specialistui paskatinant nukentėjusįjį pasidalinti kylančiais jausmais – baimėmis, nerimu ir pan. Šio pokalbio metu pagalbos aukoms specialistas taip pat turi išsiaiškinti, ar nukentėjusysis yra susipažinęs su teisine sistema, kadangi informacijos trūkumas nukentėjusiajam gali kelti papildomą nerimą.

Nukentėjusiojo paruošimo metu pagalbos aukoms specialistas turi pasikalbėti su nukentėjusiuoju apie tai, kaip pastarasis jaučiasi laukdamas procesinio veiksmo bei padėti nukentėjusiajam suprasti, kad jo reakcijos yra normalios ir suprantamos. Pagalbos aukoms specialistas, jei tai įmanoma, turėtų padėti nukentėjusiajam išsklaidyti kilusias baimes ir jį nuraminti.

Dažniausiai nukentėjusiųjų jaučiama baimė yra susijusi su informacijos apie teisinę sistemą trūkumu bei tikimybe, kad procesinio veiksmo metu teks susitikti su kaltininku. Padedant nukentėjusiajam pašalinti informacijos trūkumą, jam turėtų būti pateikiamas bendras paaiškinimas, kaip bus atliekamas procesinis veiksmas. Atsižvelgdamas į nukentėjusiojo nerimą dėl potencialaus susitikimo su kaltininku pagalbos aukoms specialistas turi skirti laiko ir paruošti nukentėjusįjį tokiai susitikimo galimybei, kadangi tai gali įvykti baudžiamosios justicijos institucijos koridoriuose ar procesinio veiksmo metu.

V. 2. PIRMASIS SUSITIKIMAS

V. 2.1. Pagalbos aukoms specialisto prisistatymas ir susipažinimas su nukentėjusiuoju

Pokalbio ledlaužių naudojimas:

Norint užmegzti emocinį kontaktą ir abipusiu patikėjimu grįstus santykius su nukentėjusiuoju, pirmo kontakto metu siūloma naudoti pokalbių ledlaužius.

Dirbant su vaikais, pagalbos aukoms specialistas gali naudoti žaidimus ar pasiūlyti kitas nerimtas veiklas. Siekiant sukurti santykį bei laisviau bendrauti su nukentėjusiu vaiku, pagalbos aukoms specialistas gali naudoti tokias veiklas kaip piešimas, tapymas, stalo žaidimai ir panašiai.

Su jaunuoliais ir suaugusiaisiais toks santykis gali būti kuriamas neformalaus pokalbio metu.

Sukurtas emocinis santykis ir pasitikėjimas turėtų palengvinti nukentėjusiųjų gebėjimą dalintis asmenine informacija. Pavyzdžiui:

- Vardu;
- Amžiumi;
- Informacija apie tai, su kuo gyvena nukentėjęsysis;
- Kur mokosi ar dirba nukentėjęsysis;
- Nukentėjusiojo pomėgiais ir tai, ko jis nemėgsta;
- Informacija apie santykius su šeima ir draugais;
- Kita reikalinga informacija ir informacija, kuri nukentėjusiajam gali atrodyti svarbi ar kuria jie tiesiog nori pasidalinti.

V. 3. NUKENTĖJUSIOJO PARUOŠIMAS PROCESINIAM VEIKSMUI

V. 3.1. Procesinio veiksmo turinio išaiškinimas

Nukentėjusieji dažnai jaučia nerimą arba yra neužtikrinti prieš procesinius veiksmus, nes ši situacija jiems yra nauja ir jie nieko apie ją nežino. Būtent todėl reikalingas profesionalus specialistas, kuris palydėtų nukentėjusįjį bei parengtų jį teismo posėdžiui ar procesiniams veiksams.

Siekiant sumažinti nukentėjusiojo nerimą primygtinai siūloma nukentėjusiajam apsilankyti teismo salėje prieš teismo posėdį, paaiškinti jam, ką reiškia teismo šaukimas, papasakoti apie tai, ko nukentėjusieji gali tikėtis proceso metu, kokiomis temomis baudžiamojo proceso dalyviai gali užduoti klausimus ir panašiai.

Svarbu, kad nukentėjusieji suprastų, kad kai kurie kaltininko gynėjo užduodami klausimai gali būti nepatogūs. Dauguma nukentėjusiųjų mano, kad advokatai netiki jų pasidalintais išgyvenimais, todėl užduoda nejaukius ar abejonę nukentėjusiojo parodymais keliančius klausimus. Būtent todėl svarbu nukentėjusiesiems paaiškinti, kad kaltininko gynėjas tiesiog atlieka savo darbą ir gina savo kliento interesus nepriklausomai nuo to, ar nukentėjusiojo pateikiami faktai yra teisingi, ar ne. Beje, nukentėjusysis taip pat turi teisę turėti advokatą (įgaliojimą atstovą). Valstybė garantuoja nukentėjusiesiems tokią nemokamą antrinę teisinę pagalbą.

Taip pat reikia įvertinti ir tai, kad yra tikimybė, jog nukentėjusiajam procesinio veiksmo metu teks sutikti kaltininką ir jo gimines bei draugus – pagalbos aukoms specialistas turi paruošti nukentėjusįjį tokiam susitikimui ir kartu sukurti planą, kaip nukentėjusysis galėtų elgtis tokiu atveju: stengtis laikytis atokiau nuo kaltininko ir jo artimųjų, nereaguoti į provokacijas ir, jei nukentėjusysis jaučia grėsmę, apie tai informuoti pagalbos aukoms specialistą ir/arba apie tai iškart pranešti atitinkamiems baudžiamosios justicijos pareigūnams.

Nukentėjusieji taip pat turi būti supažindinami su savo teise būti išgirstais, teikti parodymus ar informaciją, kuri gali būti svarbi baudžiamajam procesui.

Nukentėjusieji tai pat turėtų būti supažindinami su galimybe, kad net jei jie minėjo tam tikrus faktus pildydami pranešimą apie nusikalstamą veiką, baudžiamosios justicijos institucijos gali juos pakviesti pateikti papildomus parodymus arba plačiau paaiškinti jau pateiktus parodymus.

Pagalbos aukoms specialistas turėtų paaiškinti nukentėjusiajam, kad teismo posėdžio metu teisėjas, prokuroras, kaltinamojo gynybos advokatas ir (ar) nukentėjusiojo advokatas (įgaliotasis atstovas) jam gali užduoti kokių nors klausimų. Svarbu paminėti, kad teismo posėdžio metu yra normalu sulaukti daug tikslinamųjų klausimų, kadangi teismui, norinčiam priimti pagrįstą sprendimą, reikalinga visa įmanoma informacija. Pagalbos aukoms specialistas taip pat turėtų supažindinti nukentėjusįjį su procesinį veiksma atliekančio pareigūno lūkesčiu, kad nukentėjusysis apie savo patirtį papasakos savais žodžiais. Visgi pagalbos aukoms specialistas turėtų patarti nukentėjusiajam prieš kiekvieną

procesinį veiksma^ą pagalvoti ir susidėlioti visą informaciją, kurią jis pateiks.

Pagalbos aukoms specialistas turi pranešti nukentėjusiajam, kad jis gali su savimi turėti reikalingiausias užrašus (pavyzdžiui, su svarbiausiomis įvykių datomis). Taip pat svarbu, kad pagalbos aukoms specialistas teisingai perduotų informaciją apie tai, kad visiškai normalu, jog nukentėjusysis gali neprisiminti kai kurių įvykio detalių, ypač jei nuo nusikalstamos veikos praėjo daug laiko. Nukentėjusysis turi suprasti, kad tokiu atveju galima atsakyti į klausimą „neprisimenu“.

Pagalbos aukoms specialistas taip pat turėtų paaiškinti nukentėjusiajam ir formalumus, kurių laikomasi teismo salėje. Pavyzdžiui:

- Specifinius teisėjų, prokurorų ir advokatų drabužius bei pareigą atsistoti, kai teisėjas įeina į posėdžių salę;

- Kaip daromi garso ir vaizdo įrašai;
- Teismo posėdžių salės išdėstymą ir visų teismo posėdžio dalyvių vietas (jei neįmanoma aplankyti teismo salės prieš teismo posėdžio pradžią, nukentėjusį su šia informacija galima supažindinti naudojant virtualų teismo posėdžių salės modelį <http://sale.teismai.lt/lt/virtuali-sale/baudziamoji-byla>).

EqualLabai svarbu nukentėjusiajam papasakoti apie įstatymų numatomas pareigos liudyti išimtis: Baudžiamojo proceso kodeksas numato, kad asmuo gali neduoti parodymų arba

neatsakyti į kai kuriuos pateiktus klausimus prieš savo šeimos narius ar artimuosius giminaičius, o kai kurių asmenų apklausos išvis negalimos (pavyzdžiui, įprastai asmenys negali būti apklausti kaip liudytojai apie jų pačių galimai padarytas nusikalstamas veikas, dvasininkai – apie tai, kas jiems buvo patikėta per išpažintį, žurnalistai – apie tai, kas sudaro informacijos šaltinio paslaptį ir pan.).

Dirbdamas su vaikais pagalbos aukoms specialistas privalo paaiškinti šiuo dalykus:

- Kas yra teismo rūmai – tai pastatas, kuriame sprendžiamos kai kurios problemos;
- Baudžiamojo proceso tikslą naudojant „délionés“ metaforą, kur vaikas atitinka trūkstantą detalę, kad teismui paaiškėtų pilna istorija – vaikas turi pasakyti, ką žino ar prisimena apie patirtą nusikalstamą veiką;
- Kodėl vaikas turi dalyvauti atliekant procesinius veiksmus ir kokius jausmus tai gali sukelti;
- Tiesos sampratą. Svarbu įsitikinti, kad vaikas žino skirtumą tarp tiesos ir pramanyimų, tikrovės ir išsigalvojimų. Svarbu pabrėžti, kad baudžiamajame procese priimami svarbūs sprendimai, tad reikia sakyti tik tiesą;
- Svarbu pabrėžti, kad sprendimai baudžiamajame procese priklauso ne vien tik nuo vaiko pasakotos istorijos;
- Baudžiamosios justicijos pareigūnai dalyvaujantys atliekant procesinį veiksmą – tai žmonės, kurie padeda vaikams, kurie turi problemų. Todėl kad galėtų išspręsti vaikų problemas, jiems reikia žinoti, kas nutiko vaikui;
- Kad kai kurie klausimai vaikams gali priminti apie dalykus, kuriuos jie norėtų pamiršti. Būtina paaiškinti, kad

baudžiamosios justicijos pareigūnams labai svarbu, kad vaikas papasakotų viską;

- Kad žmonės, kurie kalbės su vaiku, nori jam padėti ir jį apsaugoti.

Nukentėjusieji dažniausiai suvokia baudžiamosios justicijos institucijas ir baudžiamąjį procesą kaip tolimą, jų neliečiančią realybę, tad pagalbos aukoms specialistas turi normalizuoti dalyvavimą atliekant procesinius veiksmus nesumenkindamas nukentėjusiojo jausmų dėl iškilusios situacijos. Naudinga paaikškinti, kad visi baudžiamosios justicijos institucijų darbuotojai yra žmonės, kurie turi savitas patirtis, geba skirti teisingumą nuo neteisingumo, jaučia emocijas bei gali patikėti tikra istorija.

Galiausia, labai svarbu, kad pagalbos aukoms specialistas pabrėžtų, kad nusikalstamas elgesys, kurį išgyveno nukentėjusysis, nėra priimtinas ar toleruojamas visuomenėje ir teismas yra būdas tai parodyti, kad tie, kurie nesilaiko įstatymo bus laikomi atsakingais ir turės susidurti su tokio elgesio pasekmėmis. Dėl šios priežasties nukentėjusiojo dalyvavimas atliekant procesinius veiksmus gali prisidėti prie jo patiriamų sunkumų mažinimo.

V. 3.2. Pagalbos aukoms specialisto vaidmuo atliekant procesinius veiksmus

Pagalbos aukoms specialisto vaidmuo lydint nukentėjusįjį negali būti prilygintas advokato vaidmeniui teismo procese. Būtent todėl pagalbos aukoms specialisto galimybės padėti nukentėjusiajam yra ribotos. Vis dėlto pagalbos aukoms specialistas turėtų pabrėžti, kad jis bus su auka visą laiką, kol bus atliekamas atitinkamas procesinis veiksmas.

Pagalbos aukoms specialistas yra žmogus, kuris teikia esminę pagalbą nukentėjusiajam sunkiausiais kiekvieno procesinio

veiksmo momentais. Jis teikia praktinę pagalbą suteikdamas informaciją apie nukentėjusiojo teises ir atsako į emocinius nukentėjusiojo poreikius.

Abipusis pasitikėjimas tarp nukentėjusiojo ir pagalbos aukoms specialisto leidžia nukentėjusiesiems laisviau išsipasakoti, kai jie, atlikdami procesinius veiksmus, susiduria su stresą keliančiais jausmais.

Be emocinės ir praktinės pagalbos, pagalbos aukoms specialistas taip pat teikia psichologinę paramą (jei jis turi psichologinį išsilavinimą) bei gali padėti apklausiant nukentėjusįjį. Tokiu atveju, pagalbos aukoms specialisto vaidmuo atliekant procesinius veiksmus gali būti aktyvesnis, pavyzdžiui, jis gali padėti perfrazuodamas klausimus. Tai ypač svarbu, kai apklausiamas nepilnametis.

Pagalbos aukoms specialistas taip pat turėtų paaiškinti, kad jo užduotis yra padėti nukentėjusiajam, o ne priimti sprendimus apie tai, ar nukentėjusysis davė teisingus parodymus.

Galiausiai, visiems baudžiamojo proceso dalyviams turi būti aišku, kad pagalbos aukoms specialistas procese dalyvauja siekdamas užtikrinti, jog būtų atsižvelgiama į nukentėjusiojo poreikius. Dėl to svarbu, kad nukentėjusysis suprastų, jog jo atvirumas kalbant su pagalbos aukoms specialistu yra būtinas norint atsakyti į visus nukentėjusiajam kylančius klausimus bei išsklaidyti kilusias dvejones. Nukentėjusysis turi žinoti, kad jis visada gali pasikalbėti su pagalbos aukoms specialistu - prieš atliekant kiekvieną procesinį veiksmą, jo atlikimo metu ar jį baigus.

V. 4. NUKENTĖJUSIOJO POREIKIŲ ĮVERTINIMAS

The preparation phase should also serve to identify whether or not the victim has specific needs, especially protection needs.

Pasiruošimo dalis taip pat turi įtraukti ir įvertinimą, ar nukentėjusysis turi kokių nors specifinių poreikių, ypač susijusių su jo saugumu.

Jei identifikuojamas koks nors nukentėjusiojo poreikis, pagalbos aukoms specialistas turėtų pateikti prašymą (rašytinį arba žodinį) atitinkamam baudžiamosios justicijos pareigūnui, kad atliekant procesinį veiksma būtų taikomos tinkamos nukentėjusiojo apsaugos priemonės. Toks prašymas turi būti pagrįstas galiojančiais teisės aktais.

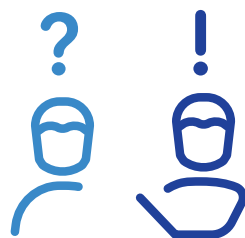
Galimos apsaugos priemonės apima:

- Kaltinamojo pašalinimą iš teismo posėdžių salės nukentėjusiojo parodymų davimo metu;
- Tinkamomis technologijomis grįstus liudijimo būdus, padedančius išvengti akių kontakto tarp kaltinamojo ir nukentėjusiojo;
- Būdus, kurie padeda išvengti nukentėjusiojo ir kaltinamojo susitikimo teismo rūmuose (pavyzdžiui, leidimas nukentėjusiajam įeiti ir išeiti per kitą išėjimą nei kaltinamasis bei pasirinkimas laukti savo parodymų davimo pradžios saugiam kambaryje);
- To paties specialisto pakvietimą antrą kartą apklausiant nukentėjusįjį;
- Tos pačios, kaip ir nukentėjusiojo, lyties specialisto atliekamą apklausą, kai nusikalstama veika susijusi su seksualine prievarta, smurtu dėl lyties ar smurtu artimoje aplinkoje;

- Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamas apklausas ikiteisminio tyrimo metu ir parodymų perskaitymą teismo nagrinėjimo metu;
- Neviešus teismo posėdžius.

V. 5. APSILANKYMAS BAUDŽIAMOSIOS JUSTICIJOS INSTITUCIJOSE

Nukentėjusiesiems nerimą dažnai kelia žinių trūkumas apie vietą, kurioje bus atliekamas procesinis veiksmas. Patariama kartu su nukentėjusiuoju iš anksto apsilankyti institucijoje, kur bus atliekamas procesinis veiksmas (ypač – teismo rūmuose, rengiantis teismo posėdžiui). Jei tai neįmanoma, derėtų pasinaudoti žemiau pateikiamais pasiūlymais (kartu arba atskirai):

- Apsilankyti [virtualioje teismo posėdžių salėje](#) ir susipažinti su salės modeliu;
- Atvykti kiek anksčiau prieš procesinio veiksmo pradžią ir susipažinti su baudžiamosios justicijos institucija.

V. 6. PRAKTINIAI PATARIMAI, KAIP PASIRUOŠTI PROCESINIAM VEIKSMUI

Geras nukentėjusiojo paruošimas dalyvavimui procesiniame veiksmo ir parodymų teikimui remiasi praktiniais patarimais, kurie pradėtų nukentėjusiesiems mažiau jaudintis.

Apibendrinant, svarbu, kad nukentėjusysis:

- Atvyktų į baudžiamosios justicijos instituciją kiek anksčiau ir spėtų apsibrasti prieš pradėdant procesinį veiksmą;

- Visada sakytų tiesą;
- Atidžiai klausytųsi užduodamų klausimų;
- Prieš atsakydamas neskubėdamas apgalvotų savo atsakymus;
- Neatsakinėtų į klausimus, kuriuos ne iki galo supranta;
- Prisimintų, kad jis nėra atsakingas už baudžiamosios justicijos institucijų priimamus sprendimus.

V. 7. AUKOS PALYDA SKUNDO, PAREIŠKIMO AR PRANEŠIMO APIE NUSIKALSTAMĄ VEIKĄ PATEIKIMO METU

Jei auka nekalba lietuviškai, pagalbos aukoms specialistas, kuris lydės auką pateikti pareiškimą apie patirtą nusikalstamą veiką, turėtų susisiekti su policijos komisariatu, kuriame ketinama pateikti pareiškimą, ir pasiteirauti ar jie turi tinkamą vertėją, arba darbuotoją, kuris kalbėtų aukai suprantama kalba.

Jei nei vienas iš šių variantų nėra įmanomas, galimos alternatyvos:

- Pateikti pareiškimą raštu;
- Auką gali lydėti jų pažįstamas asmuo, kuris gali pavertėjauti (vaikai, ypač aukos, to daryti negali);
- Susitarti, kada auka gali atvykti ir pareiškimą pildyti tik dalyvaujant vertėjui;
- Jei aukų paramos organizacija turi tokią galimybę, susisiekti su pažįstamais vertėjais ir paprašyti jų pagalbos pildant pareiškimą;
- Ypatingais atvejais, pagalbos aukoms specialistas gali pats pavertėjauti aukai (pavyzdžiui, jei reikia susitarti dėl vietos nakvynės namuose/prieglaudoje).

VI. DALYVAVIMAS PROCESINIUOSE VEIKSMUOSE

VI. 1. SUSITIKIMAS SU NUSIKALSTAMOS VEIKOS AUKA

Pagalbos aukoms specialistas, lydėdamas vaikus ar jaunus asmenis, gali su savimi turėti priemonių, palengvinančių jiems laukti susitikimo su ikiteisminio tyrimo pareigūnu, prokuroru ar teisėju, pavyzdžiui, spalvinimo knygečių. Tokia priemonė nukreipia vaiko dėmesį nuo vykstančių procesinių veiksmų ir sumažina patiriamą nerimą.

Pagalbos aukoms specialistas turėtų pasikalbėti su nukentėjusiuoju iš anksto, prieš pradėdam atitinkamą baudžiamojo proceso veiksmą, pasidomėti, kaip jis ar ji jaučiasi, kokių turi klausimų ir abejonių dėl tolimesnių proceso veiksmų.

Tokio pokalbio metu nukentėjusysis gali suteikti informacijos, kurios anksčiau nebuvo aptaręs su pagalbos aukoms specialistu, o specialistas turi būti pasirengęs tokią informaciją priimti. Jei tai, ką nukentėjusysis pasakoja, turi reikšmės procesiniams veiksams ar visam baudžiamajam procesui, pagalbos aukoms specialistas turėtų perduoti informaciją kompetentingai teisminei institucijai - prieš arba po procesinių veiksmų, atsižvelgiant į informacijos svarbą ir į tai, kaip ji gali paveikti baudžiamąjį procesą bei nukentėjusiojo poreikius.

VI. 1.1. Ką daryti, jei iki procesinių veiksmų pradžios nebuvo galimybių susisiekti su nusikalstamos veikos auka?

Procesinių veiksmų dieną, jei nebuvo galimybių iš anksto paruošti aukos, pagalbos aukoms specialistas, bendradarbiaudamas su atitinkama baudžiamosios justicijos sistemos institucija, turėtų rasti patalpą pokalbiui su nukentėjusiuoju. Net ir tokie trumpi pokalbiai įprastai padeda nukentėjusiesiems geriau pasirengti procesiniams veiksams.

VI. 2. SUSIPAŽINIMAS SU PROCESO VYKDYMO VIETA

Pagalbos aukoms specialistas turi:

- **būti susipažinęs su vieta, kurioje vyks procesiniai veiksmai:**

Pagalbos aukoms specialistas turėtų aplankyti procesinių veiksmų (ypač – teismo posėdžio) vietą ir su ja gerai susipažinti iš anksto. Šis susipažinimas gali būti tiek praktine mokymų dalimi (kai stebimas kito pagalbos aukoms specialisto, lydinčio nukentėjusįjį, darbas) arba bet kuriuo metu paties specialisto iniciatyva. Įprastai kiekvienas žmogus gali apsilankyti teismo rūmuose ir dalyvauti viešuose teismo posėdžiuose. Kai pagalbos aukoms specialistas yra pats susipažinęs su proceso veiksmo vieta, jis gali perduoti svarbiausią informaciją nukentėjusiajam ir jį nuraminti.

Jei pagalbos aukoms specialistas neturi galimybių susipažinti su procesinių veiksmų atlikimo vieta iš anksto, specialistas

privalo atvykti kaip įmanoma anksčiau ir išsiaiškinti, kur yra tualetas, kaip susisiekti su įstaigos personalu ir surinkti kitą reikalingą informaciją. Pagalbos aukoms specialistas taip pat turi gebėti lengvai bendrauti su baudžiamosios justicijos įstaigų darbuotojais, kad prireikus galėtų paklausti, kur rasti tam tikrą salę ar asmenį, arba gauti kitą reikalingą informaciją.

- **užtikrinti, kad būtų sudarytos visos sąlygos, būtinos nukentėjusiojo apsaugai:**

Pagalbos aukoms specialistas turėtų užtikrinti, kad būtų sudarytos visos sąlygos, būtinos apsaugoti nukentėjusįjį – iš anksto ar procesinių veiksmy dieną susisiekti su baudžiamosios justicijos pareigūnu, kuris atsakingas už procesinių veiksmy atlikimą ir pasiteirauti dėl reikiamų sąlygų užtikrinimo.

Būtinoms sąlygoms gali būti priskirta: užtikrinimas, kad nusikalstamos veikos auka nesusitiktų su kaltininku (įtariamuoju ar kaltinamuoju) laukimo kambaryje arba neteiktų parodymų jo akivaizdoje.

- **Bendradarbiauti su teisėjais, advokatais, teismo darbuotojais, policijos pareigūnais, kaltininkais, aukos ar kaltininko artimaisiais ir kitais nukentėjusįjį lydintiais asmenimis:**

Bendravimas su minėtais asmenimis yra būtinas siekiant apsaugoti nukentėjusįjį ir užtikrinti, kad būtų galima lengvai perduoti baudžiamojo proceso subjektams visą informaciją, kuri gali būti svarbi nukentėjusiojo interesams apsaugoti.

Pagalbos aukoms specialistas turi gebėti atsakyti į aukos artimųjų užduodamus klausimus ir nepasiduoti kaltininko ar jo šeimos narių, draugų provokacijoms. Pagalbos aukoms specialistas privalo reaguoti į provokacijas, informuodamas atsakingus baudžiamosios justicijos subjektus ar kitus teismo darbuotojus.

- **apsaugoti save nuo galimų baudžiamojo proceso dalyvių grasinimų:**

Pasitaiko situacijų, kai pagalbos aukoms specialistas, lydėdamas nukentėjusį, sulaukia grasinimų iš kaltininko ar jo aplinkos. Pagalbos aukoms specialistas turi būti pasiruošęs tokiems grasinimams ir iš anksto pasidomėti ar kaltininkas pasižymi agresyviu ir impulsyviu elgesiu. Jei nukentėjusysis jaučiasi nejaukiai ar bijo kaltininko ar kitų žmonių ketinimų, reikėtų pasistengti, kad kontaktų su šiais asmenimis nebūtų.

- **įtikinti nukentėjusį, kad jis nedvejodamas kreiptųsi į pagalbos aukoms specialistą, jei jaučia bet kokio pobūdžio diskomfortą (fizinį ar emocinį)**

Pagalbos aukoms specialistas turėtų nukentėjusiajam patarti atvykti šiek tiek anksčiau nei numatyta procesinių veiksmų pradžia - reikia laiko surasti patalpas, kuriose vyks procesiniai veiksmai bei kitam pasirengimui. Jei atvykstama į teismo posėdį, nukentėjusiajam turi būti išaiškinta, kad jis ar ji turi palaukti, kol bus pakviestas į teismo posėdžio salę duoti parodymus ir po parodymų davimo galės pasilikti salėje.

Reikėtų užsiminti nukentėjusiajam, kad kartais procesiniai veiksmai gali prasidėti vėliau nei numatyta, pavyzdžiui, nes ne

visi dalyviai gali atvykti laiku. Tokiu atveju belieka tik laukti ir, jei nukentėjusysis yra vaikas, reikėtų pasirūpinti kuo jį užimti.

Pagalbos aukoms specialistas turi žinoti kaip elgtis, jei nukentėjusysis dėl laukimo jaučia susierzinimą. Susierzinimas ypač gali sustiprėti, jei teismo posėdžio metu teisėjas parodymų davimui pirmiau pakviečia kaltinamąjį, o ne auką. Pagalbos aukoms specialisto užduotis yra paaiškinti, kad kaltinamasis taip pat turi procesines teises ir jos nebūtinai prieštarauja nukentėjusiojo teisėms, ir kad nukentėjusysis tikrai turės galimybę išdėstyti savo parodymus.

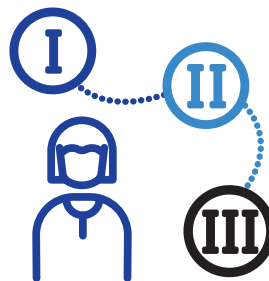
VI. 3. NUKENTĖJUSIOJO PALLYDA: GEROJI PATIRTIS

Šioje dalyje pateikiama apibendrinta informacija apie tai, ko tikimasi iš pagalbos aukoms specialisto, kai jis lydi nukentėjusįjį:

- Valdyti situaciją, kai nukentėjusysis sutinka kalbėti tik su pagalbos aukoms specialistu. Ypač kai procesui vadovaujantis asmuo paprašo, kad pagalbos aukoms specialistas būtų tarpininkas bendraujant su nukentėjusiuoju;
- Žinoti, kieno ir kaip reikia paprašyti patvirtinimo, kad nukentėjusysis dalyvavo atliekant procesinius veiksmus ir kur kreiptis dėl išlaidų kompensavimo;
- Pabaigus procesinius veiksmus pagalbos aukoms specialistas turi būti pasirengęs atsakyti į visus nukentėjusiojo klausimus bei abejones dėl teisinių procedūrų bei gebėti nupasakoti tolimesnę procesinių veiksmų eigą.
- Padėti nukentėjusiajam jaustis tvirčiau ir drąsiau bei paskatinti pasidalinti savo jausmais su pagalbos aukoms specialistu.
- Bendradarbiauti su nukentėjusiuoju (o tam tikrais atvejais ir su kitais nukentėjusįjį lydinčiais žmonėmis) svarstant kaip geriausiai

tvarkytis su sunkumais ir aukos emociniu bei fiziniu pažeidžiamumu, kurį lemia dalyvavimas procesiniuose veiksmuose.

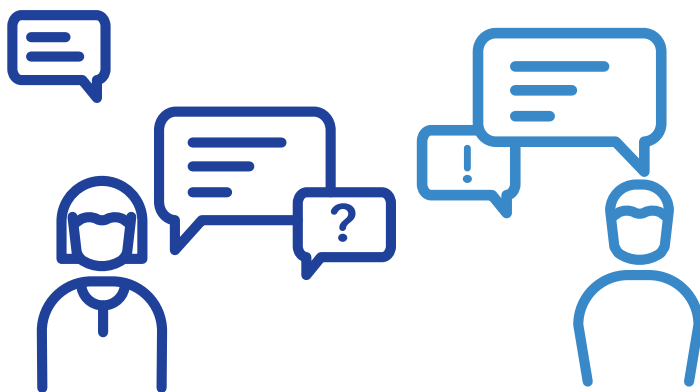
Lydėdami vaiką ar jauną asmenį, tėvai ar globėjai dažnai klausia pagalbos aukoms specialisto ar paties nukentėjusiojo apie praėjusių procesinių veiksmų detales. Vaikai turėtų atsakyti tik į tuos klausimus, į kurius atsakyti jie nori ir jaučiasi galintys. O pagalbos aukoms specialistas turėtų suteikti bendresnį grįžtamąjį ryšį apie įvykčius procesinius veiksmus, neminėdamas smulkesnių detalių. Tačiau kartais tėvai ar globėjai gali norėti žinoti, kokius atsakymus į klausimus pateikė vaikai. Tokiu atveju pagalbos aukoms specialistas turėtų paaiškinti, kad vaikas turi pats nuspręsti, ar pasakoti tėvams ar globėjams apie tai, kas buvo pasakyta, ar ne. Tėvams ar globėjams taip pat reikėtų paaiškinti, kad jei vaikas nenori kalbėti šia tema, tai reikėtų gerbti jo norus ir nespauti kalbėti, nes priešingu atveju tai gali pakenkti sveikimo procesui.

VII. TOLIMESNI VEIKSMAI

VII. 1. PAGALBA PASIBAIGUS PROCESINIAMS VEIKSMAMS

Pasibaigus procesiniams veiksams, pagalbos aukoms specialistas turi pasidomėti ar nusikalstamos veikos auka, prieš paskiriant palydą, gavo ir vis dar gauna paramą iš kurios nors aukų paramos organizacijos. Jei auka daugiau niekur nesikreipė, pagalbos aukoms specialistas turėtų paklausti ar auka sutinka, kad jis su auka susisiektų vėliau, kad pasidomėtų, kaip jai sekasi, kaip ji jaučiasi, kokie yra jos poreikiai. Jei nusikalstamos veikos auka yra nepilnametis, dėl tolimesnio kontakto reikėtų pasitarti su tėvais ar globėjais ir paprašyti jų leidimo bei informuoti apie tolimesnio kontakto palaikymo svarbą.

TOLIMESNI VEIKSMAI

PAGALBOS AUKOMS SPECIALISTAS PASIDOMI,
AR GALI SUSISIEKI SU NUSIKALSTAMOS
VEIKOS AUKA KITĄ SAVAITĘ

✓ NUSIKALSTAMOS VEIKOS
AUKA SUTINKA /
ATSAKYMAS TEIGIAMAS

✗ NUSIKALSTAMOS VEIKOS
AUKA NESUTINKA /
ATSAKYMAS NEIGIAMAS

LYDĖJIMO PROCESAS YRA BAIGTAS
IR TOLIMESNIS KONTAKTAS NENUMATYTAS

NUMATYTĄ DIENĄ PAGALBOS AUKOMS
SPECIALISTAS SUSISIEKIA SU
NUSIKALSTAMOS VEIKOS AUKA

PAGALBOS AUKOMS SPECIALISTAS
PAKLAUSIA NUSIKALSTAMOS
VEIKOS AUKOS, KAIP JI JAUČIASI
PO VYKUSIO PROCESO

PAGALBOS AUKOMS SPECIALISTAS ĮVERTINA
GALIMUS TOLIMESNIUS PAGALBOS POREIKIUS
IR TAI, KOKIĄ PAGALBĄ AUKŲ PARAMOS
ORGANIZACIJA GALI PASIŪLYTI

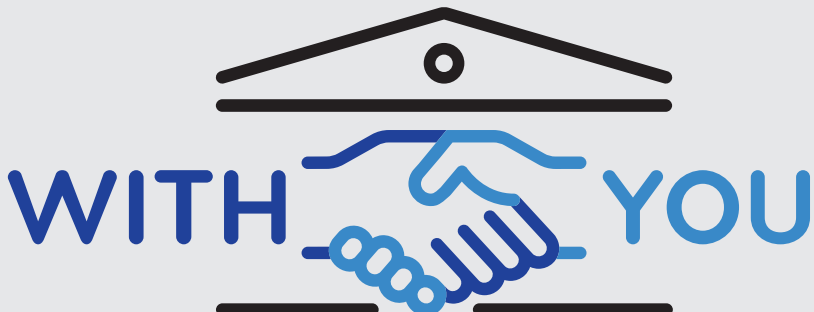

Pastabos:

NUKENTĖJUSIŲJŲ PALYDĖJIMAS
BAUDŽIAMOSIOS JUSTICIJOS SISTEMOJE

Koordinatorius:
Portugalų paramos
aukoms asociacija

Partneris:

Pagalba
nusikaltimų
aukoms

Išleista gavus finansinę
paramą iš Europos Sąjungos
Justice programos (2014-2020)

Ši medžiaga buvo išleista gavus finansinę paramą iš Europos Sąjungos JUSTICE programos (2014-2020). Publikacijoje dėstoma tik autorių pozicija, už publikacijos turinį atsakingi tik publikacijos autoriai. Europos Komisija neatsako už jokią šioje publikacijoje pateiktą informaciją panaudojimą.